

Poština plačana v gotovini.

MODRA
OPTICA
LETO
VIII

LETO 1936/37

ŠTEV. 1

MODRA PTICA

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša Din 100.—. Posamezna številka Din 10.—. Naročniki na redne publikacije prejemajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno.

Urednik Janez Žagar. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Ulica 29. oktobra (prej Rimska cesta) št. 1. Telefon 3163. št. čekovnega računa 15.369.

VSEBINA 1. ŠTEVILKE

DECEMBER

Miško K.: Mrtvo ognjišče

Maks Rejc: Belgrad in njegovi ljudje

Karl Figdor: O Johnu Knittlu

Zapiski:

Chaplin in H. G. Wells

Razno

MRTVO OGNJIŠČE

MIŠKO K.

I

Toni Čizmazija se je vrnil po končani vojski v svojo vas Ravno. Takrat je bil star pet in štirideset let in dozorel je, v kolikor ne prej, toliko v teh vojnih letih. Hišo in vrt je našel v velikem razdejanju, a nikjer žive duše. Ko je odhajal, sta ostala doma mati in oče. Za mater so mu takoj po odhodu pisali, da je umrla, oče pa je najbrž še živel, čeprav Toni z doma ni dobil pisma dve leti, ker tudi sam ni pisal in niso vedeli za njegov naslov. Prišel je kakor vsi, ki so imeli malo sreče, v ujetništvo in tam oral, kot bi bil doma. Vrnil se je v raztrgani vojaški obleki, s kapo na glavi. Nekaj posebnega je bilo v tem povratku, polnem najlepših sanj.

Ko pa je zdaj obstal pred svojo hišo, ga je obšlo nekaj neprijetnega: nikjer plotu, kakor bi bil njegov vrt brezkončen; pred hišo, kjer je mati nekdaj imela vrt za solato in rože, so rastle do pasu visoke koprive, ki jih jesenska slana še ni vzela; in v teh koprivah so bili poslednji ostanki materinega vrta: cvele so krizanteme, ki jih koprive niso mogle zadušiti. Na vrtu, ki je segal daleč proti gozdu v ozadju, so stale jablane in le tu in tam se je na mladiki še držal kakšen orumenel list. Plotu pa tudi tam ni bilo nikjer, temveč so sosedje bržkone pasli tu vse poletje svoje svinje in krave. Hiša je bila lesena, zgrajena po starem načinu, s tistimi redkimi okraski na oknih in na svislih, stene obeljene menda poslednjikrat, ko je mati še živela, zakaj sicer bi ne bilo zdaj vse tako raztrgano in okrušeno. Pas, ki ga je materina roka potegnila ob tleh po steni (ta pas je bil zelene barve, ker je njegova mati — bog ve radi česa — ljubila zelene barve), je bil izpran: dež je škropil na steno, pozimi je padal sneg po postenju in tako je ta pas obledel. Majhna okna so bila zadelana z okenci, kjer so že manjkale posamezne ploščice.

Toni je odprl okence in se zazrl v sobo; v mraku, ki je bil v sobi, sicer ni videl mnogo, vendar ga je obšla groza pred praznino: nikjer pohištva, nobene podobe na steni. Zaprl je okence. Rad bi nekaj mislil. Potlej je šel, da bi odprl vrata na priklet. Kljuke ni bilo. Segel je v streho, kjer so kljuko skrivali. Ključa pri hiši nikdar niso poznali, ker so bila vrata delana v davnih časih iz težkega hrastovega lesa, ki so imela samo železno kljuko: to si lahko vtaknil v luknjo in z njo odprl; ko si pa vrata zaprl, si kljuko vzal ven in jo skril za streho. Pa se je kljuka bržkone izgubila. Poiskal je palico, iz nje izrezal kljuko in naposled so vrata s težkim jokanjem padla v priklet. Tudi v prikletu isto razdejanje: okrušene stene, po katerih je mati razmetala pred leti svojo priljubljeno zeleno barvo. Na kuhinji pa niti vrat ni bilo.

Stopil je v kuhinjo. Obstal je pred praznim, zapuščenim ognjiščem. Ko je bil otrok, se je vso zimo grel na tem ognjišču. Mati ga je posadila na ognjišče, on je vtaknil noge proti luknji v peč, odkoder je prihajala prijetna toplota. Iz peči se je valil neprestano dim proti lesenemu stropu, ki je bil čudno očrnel, sajast, in tam na stropu je bila luknja, kjer je dim odhajal na podstrešje in se tam naposled razgubil: deloma skozi sopišnjek, ki je bil v slamnati strehi, deloma skozi svisla na podoknih, zaradi česar se je vedno zdelo, da hiša gori, ker se je povsod iz nje kadilo. Iz peči so ob zimskih jutrih in večerih, ko je on tam posedal, plameni plesali po vsej kuhinji in se igrali na popleskani steni. Te sence niso bile več nekaj mrtvega, temveč se je zdelo, da ustvarjajo ljudi, ki jih človek ni še nikdar videl. Kakor je bilo v njih mnogo groze, so bile vendarle mikavne. Za durmi je tedaj stala skrinja, ki jo je mati vedno zaklepala; v njej je hranila vse kuhinjske prijetnosti: sladkor, ako ga je kdaj kaj bilo, mleko, kislak, mast, klobase. Ko je bil Toni večji, je vedno poskušal, da bi prišel v skrinjo.

Zdaj ni bilo ne skrinje s prijetnimi materinimi sladkobami, ne klopi, ne loncev po klopih in pokrivačev po steni. Ni bilo ne umivala, ne tistih malih železnih vil, na katerih je Toni pražil kruh pri ognju. Samo prazno ognjišče je ostalo, velika, polokrogla luknja v peč, zakajene stene, zakajen strop in nič drugega. Tudi ščurki so izginili, samo v kotu je opazil, da sedi na žeblju sova. Prej je še videl ni. Sedela je negibno kakor mrtva, samo njene velike, lepe oči so gledale za vsako Tonijevo kretnjo; stopil je za korak proti njej, segel z roko, kakor bi jo hoteli prijeti. Šele tedaj se je žival zganila, pihnila sovražno, skrčila nogo in zganila s perutmi. Ni se je dotaknil: to je bila edina živa stvar v tej hiši.

Vseh drugih prostorov v poslopju ni pregledal: ako je ognjišče tako zapuščeno, hladno — tedaj tudi drugod ne bo ničesar. Sedel je zunaj na prag. Podprl je glavo z rokama in se zamislil. Jesensko sonce je sijalo na vrt, na prazne jabolane, celo do njega na potenje je prihajalo.

Zaslišal je po cesti ropot: nekdo se je peljal z vozom. To ga je navdalo z radostjo. Nikdar ni imel rad ljudi. Zdaj je bil vesel, da se nekdo vendarle giblje. Takoj nato je zaslišal, da nekje pastir poka z bičem. Tudi to je bilo lepo. Še preden pa je pastir prenehal s pokanjem, ki bi ga bil Toni dolgo poslušal in mislil ob tem, je že slišal nekje prek vrtov govoriti dve ženski. Govorili sta glasno, skoraj nekam veselo. Tonija je prijelo, da bi se splazil po teh zapuščenih vrtovih vse tja do žensk, se nekam skrtil, gledal in poslušal. Pa je vendar obsesti. Ako bi še živela njegova mati, bi se zdaj jokala in smejala od radosti. Tekala bi po vrtu, po sobah in govorila: Da ti nekaj napravim. Ne, Toni ni mislil toliko na jesti, kolikor na radost, ki bi mu jo mati pripravila.

Oče bi lovil piščanca po vrtu, se opotekal in ga klel, ujel bi ga pa le.

Tako pa je mati spala na pokopališču, kjer ji zdaj cveto krizanteme. Oče pa se je prestrašil samote in se odselil ali k Tonijevi sestri Trezi ali pa k bratu Ivanu.

Morda bi Toni tako presedel na pragu vse do mraku — večer naposled ni bil daleč — ako bi tedaj ne prišel prek po vrtu sosed, Andrašev, star možak, ves osivel, opirajoč se na palico. Najbrž so Tonija videli, ko se je vračal, in zdaj je stari prišel, da ga pozdravi. Toni se ga je razveselil kakor bi se razveselil vsakogar, ki bi ga zdaj pogledal. Stari mu je dal roko, ga pozdravil, sedel na prag in dejal: »Tak, si doma?« — »Doma,«

je prikimal Toni. »Kako je bilo?« je vprašal Andrašev. — »Dobro,« je pokimal Toni.

Dobro, se je spomnil Toni. Ozrl se je po stricu. Kako je to čudno: Dobro je bilo. In vendar je Toni dve leti preležal v strelskih jerkih, bil celo rahlo ranjen. Okoli njega so nekoč padali ljudje, tulili, in vse je bilo takrat tako grozno. Zdaj — zdaj pa je vse tako daleč, da človek reče: Bilo je dobro. Kakor bi ga poslali kam na delo; vrnil bi se in vprašali bi ga: Kako je bilo? In on bi rekel: Bilo je dobro.

»Moj je padel,« je odvrnil sosed. Toni je spet mislil: padel je. Nič tiste posebne groze ni bilo v tem. Na stotine jih je bil videl, kako so padali, in k nobenemu se ni nikdar sklonil, ker ni bilo časa, temveč je moral celo preko njih drveti. Kako enostavno bi bilo, ko bi bil padel tudi Toni. Nič se ne bi spremenilo. Tu bi ostala ta zapuščena, razdejana hiša, vrt brez plotu, jablane z redkim orumenelim listjem, jesen s hladnim soncem, ki se smehlja skozi meglo.

Molčala sta. Potlej je vprašal Toni: »Kje pa je naš oče?«

»Marko? Ne vem. Sem ga ni bilo že dolgo. Morda je pri Ivanu. Ta si je pokvaril oči in ni mu bilo treba služiti. Ali pa je pri Trezi. Včasih je pri enem, včasih pri drugem, večkrat pa nikjer.«

»Kdo pa je vse to tako uničil?« je spet vprašal Toni.

»Kdo?« se je nasmehnil sosed. »Saj veš: oni, vaši. Kar je bilo, sta odnesla Ivan in Treza, s plotom pa so ženske iz vse ulice kurile, ko ni bilo drv. Saj pa že več kot leto dni nisi pisal in nekateri so rekli, da si padel.«

Toni je kimal: tako torej so vse raznesli in uničili, ker je nekdo rekel, da je on padel. Temu so se privadili bržkone tudi oče, Ivan in Treza. Mogoče so si že razdelili zemljo, njega pa izbrisali.

»Kje pa misliš nocoj spati?« je vprašal sosed, ko se je odpravljal.

»Ne vem,« se je zganil Toni. »Na to nisem mislil.« Tu pa vendar ne more, saj ni ničesar pri hiši, niti slame niti klopi.

»Pridi k nam,« je dejal Andrašev, »saj tudi jesti nimaš kaj.«

»Da, ničesar ni,« je prikimal Toni. Vendar — zdaj ni bil lačen. Tako mu je bilo, da bi se najrajši razjokal. Kako mirno je bilo vse doslej, lepo, zdaj pa tako čudno. Obsedel je sam in zdelo se mu je, da se mora nekaj zgoditi, nekaj velikega.

Ne — v Ravnem se ne bo nič zgodilo. Sto petdeset hiš sanja med jablaninimi nasadi, med jelšjem, v jesenskem soncu, na katerem se greje maček na slemenu, pes na podstenju, ko se kure prepelijo v poslednjem prahu po kolnikih, ko pastirji pokajo z biči in se ženske o velikih malenkostih tako važno in kriče razgovarjajo. Mala okna lesenih hiš mežikajo jesenskemu soncu, otroci se pode po vrtovih v svojevrstni vaški obleki, v hlačah, ki so na zadnjici preklane; krave tako mirno in preudarno vlečejo težke vozove z bučami ali že z repo; in sinice poslednjič prepevajo po hruškah in na visokem jesenju posedajo vrane in krokarji.

Preveč mirno je v Ravnem, da bi se kaj zgodilo.

*

Stari Čizmazija se je napotil k svojemu sinu Toniju, ko je izvedel, da je doma. A še pred vrati na kolnik — kajpa, zdaj vrat ni bilo — temveč tam, kjer bi morala vrata stati, se je Marko Čizmazija ustavil in premišljal. Pretežka je bila ta pot, vendar neizogibna. Že dve leti se klati od hčere do sina, od sina do hčere. Vse, kar je bilo v hiši — in to je bilo

že Tonijevo, po naravi —, je on, ko je izvedel, da je Toni mrtev, takoj predal onima, zaprl hišo in se preselil. Tudi zemljo jima je dal obdelovati in si izgovoril samo, da Toniju polovico od enoletnega pridelka povrneto, ako bi se slučajno vrnil. Nič več. Zaprl je okenca na oknih, kljuko od vrat vtaknil v žep in se ni nikdar več vrnil v svojo hišo.

Zdaj je našel okenca na hiši odprta, votle luknje v steni so ga gledale izprašujoče. Ampak — v hiši je bilo vsekakor življenje, ker so okenca odprta. Naposled — nič ne pomaga, k sinu je treba stopiti, iz mnogih razlogov; da se mu opraviči, in naposled — naveličal se je svojih dveh mlajših otrok, ki sta ga metala iz hiše.

Toni je čistil sobo, priklet, kuhinjo — vse obenem, samo da bi za silo bilo urejeno. Vojaška razcefrana bluza, že brez barve, je visela na kljuki, sin pa je imel podvihane rokave na nekoč beli srajci.

Oče je postal pred pragom, pohrkal, namesto, da bi bil kaj rekel, in šele, ko se je sin ozrl, je dejal v zadregi:

»Tak — si se vendar vrnil?«

»Da,« je odvrnil sin kratko in sprejel očetovo ponujeno roko. Potlej molk. In čez čas zopet oče:

»Pa so nekaj govorili, da si padel.«

»Ne, nisem padel.«

»Hvala bogu.«

»Da.« Spet molk. Bilo je mučno zato, ker jima je zmanjkalo vprašanj. Zdaj bi oče lahko povedal nekaj toplejšega, tudi Toni bi lahko kaj dejal. Pa v življenju ni bilo nikdar prilike, da bi se prisrčneje pogovorila. Zdaj pa je bilo med njima še nekaj težjega: to, da je oče dovolil, da so temu sinu vse pobrali.

»Grdo ste me obrali,« je naposled dejal Toni. Oče se je ozrl po okrušenih umazanih stenah, po praznih prostorih, pogoltnil in prikimal:

»Da. Ko pa so tako prepričevalno govorili: Padel je. Čemu bi pa vse to tu ležalo; lahko bi kdo pokradel. Saj ti bosta vrnila.«

»To hočem; vrneto naj mi, kar je mojega. Jaz od njiju nisem nikdar ničesar dobil, ne prosil. — Hraste v meji ste tudi posekali?«

»To smo prodali.«

»Denar pa pospravili. Že vem, kako je bilo. In obleko ste mi vso odnesli. Kaj naj pa oblečem? V tej vendar ne bom hodil. In prodati nimam česa, da bi si kaj kupil. Ni krav, ni svinj, še psa ni in mačke.«

»Obleko!« je vzkliknil stari. »Saj jo dobiš nazaj; drugo ti kupimo.«

»In kar je zrastle na zemlji? Saj sta jo onadva obdelovala? Kaj naj pa jem vso zimo? Prosim naj!« Očetu se je zameglilo pred očmi. Ne, tako daleč on ni nikdar hotel in ni mislil, da je tako daleč prišlo. Ko je prihajal, se je hotel opravičiti. Zdaj bi bilo to smešno. Tu je stal njegov petinštiridesetletni sin, na katerega je že skoraj pozabil. Ne — pozabil ni, zakaj vedno se je spominjal, kako lepo je živel pri njem, mirno, in še sam je gospodaril. Odkar pa se je odselil, ni bilo več nikjer miru, samo v napatje je bil povsod. Ta dom je bil njegov, samo sinu ga je prepustil. Ali že dve leti ni upal sem, ker ga je bilo tu strah, in čeprav mu je ta lesena hiša predstavljala vso svobodo, ki je drugod ni našel.

Gleda sina, ki se spet loti dela, gleda njegove mišičaste, kosmate roke, gleda njegov obraz, ki ima močne poteze, njegove lase, ki mu že močno sivijo.

»Osivel si,« de naposled oče.

»Da.« Zdaj bi se lahko razvil mirnejši razgovor, brez očitaj, pa le molčita; naposled pa sin reče:

»Tam v bluzi je nekaj tobaka. Dva zavojčka sta tvoja.« Oče se ozre po sinu, nato poišče v žepu dva zavojčka tobaka, razgrne enega, se spet ozre po Toniju in nekam čudno mu je. Ponjuhal je tobak in prijetno kihnil.

»Saj smo ti vedno govorili,« se zgane zdaj v očetu, »oženi se. Potlej bi bilo vse drugače pri hiši. Snaha bi delala, imela bi dva, tri otroke, ki bi lepo pomagali. In mene bi imel kdo očistiti. Tako pa — nikogar ni v hiši, nikogar, ki bi ti opral obleko, skuhal jedi, ki bi ti opral noge —. Ti tega ne veš.«

»Oženil!« je odvrnil Toni. »To je lahko reči! A kaj veš, kako bi bilo. Lahko bi dobil ženo, ki bi mi v teh letih še zemljo zapravila. Rekli bi ji: Padel je. Ko bi to slišala, bi mesec dni tulila, potlej bi se pa začelo življenje. In tudi če ji ne bi rekli, da sem padel, naveličala bi se, živela s kom, zapravljala z njim, imela celo otroka, jaz bi se zdaj vrnil vesel — in našel lepe stvari pri hiši.«

»To je morda res,« je kimal oče. »Zdaj se boš pa vendar moral ženiti. To ni nič — tako živeti. Dokler je živela mati, je še bilo, zdaj pa ne bo, to sam vidiš.«

»Da, to moram premisliti.«

S tem je bila sprava nekako dosežena. Oče je to vedel in bil je zadovoljen. Še se bo ponovil kak očitek, vendar — tudi to preide. Sedel je na prag, polnil pipo in gledal Tonija ter hotel, da bi se pogovarjala. Mnogo bi imel povedati. Hkratu pa je mislil, da pojde k Ivanu in Trezi, naj pripeljeta, kar pripada Toniju. Sprl se bo z njima za vedno — pa tu ni rešitve. Tudi to bo težka pot. Ampak jutri — jutri bo vse urejeno in potem bo mirno živel, pozabil na vse to, kar je treba danes storiti in nikamor več se ne bo ganil. Čez čas se je dvignil:

»K onima pojdem. Naj pa pripeljeta, kar je tvojega.« Toni je samo prikimal, oče pa je odkrevsal in mislil bolj na večer, ko bo že vse dobro.

In zvečer je bilo za silo vse dobro in urejeno. Kajpa — ne Ivan ne Treza nista pripeljala Tonijevega, temveč mu je to moral navoziti sosed Andrašev; celo nekaj pohištva so pripeljali in še nekaj svetih stenskih podob, ki jih oče ni hotel pustiti pri onima. Očeta je Ivan vrgel pred hišo, Treza pa je poslednjikrat kričala nad njim, in rekla sta mu, da ga niti na smrtni postelji ne prideta gledat. Naj ga vrag vzame.

Pa oče ni bil jezen, kadil je lepo rumeni tobak, ki ga je prinesel Toni in ni hotel o ničemer misliti. Zvečer pa sta si s Tonijem skuhala prvo večerjo, nato sta se zaprla s težkimi hrastovimi vrati in legla ter se v mesečini, ki je padala skozi okna, pogovarjala dolgo v noč kakor dva stara, dobra znanca. Naposled pa sta zaspala, utrujena, z veliko vero pričakujoč novega dne, novega lepšega življenja.

*

Ko je prišel dež in blato, se je Toni spomnil: škornjev nimam. Da, škornje bo treba kupiti. Ko pa je bil utrujen in se mu ni prav nič ljubilo, pa je le moral stopiti k ognjišču, da nekaj skuha, vsaj za očeta, ga je obšlo: žene ni. Ko je trebalo prati umazane srajce in vse drugo, se je spet rodilo: žene ni. Potreba po ženi je bila tako velika, kakor potreba po škornjih ali po čemer koli drugem. Brez tega ne pojde. Po ženi je kričala prazna soba, stene, ki niso bile tako bele kakor dokler je živela mati, po

ženi je kričala prazna kuhinja, mrtvo ognjišče, po ženi je kričal prazen mrtev vrt, gredice, kjer so zdaj rastle koprive; naposled: pri hiši ni bilo otrok, da bi kričali, se pretepali, jokali, peli, da bi vlačili starega Čizmazijo za brke, klicali obupno: Maaatii!! — Samo velik mir je povsod, negiben mir kakor poletni popoldan. Negiben je vrt, negiben je stari Čizmazija, kadar sedi na pragu; negiben je Toni, kadar se zamisli nad delom, ki ga ima še opraviti in ki ga njegove roke niso vajene. To delo kriči po ženi.

Nekoč je bila ženitev nekaj postranskega, celo nekaj odvečnega. Pri-govarjali so mu že mlademu, naj se oženi; pa se je bal tega. Žensk ni maral. Samo njegova mati je tu delala razliko, pa še pri materi je včasih, zlasti v zgodnejših letih opazil stvari, ki so ga navdajale z grozo. Druge ženske pa so bile polne samih nelepih lastnosti. Dvakrat je imel v življenju opravka z ženskami, pa se je vselej tako nelepo končalo, da ga ni prav nič več mikalo spuščati se z njimi še v kakšna razmerja.

Pa takrat je bilo vse to vendar drugače. Tedaj je žena pomenila nekaj več kakor samo gole delavne roke. Ženska je nosila v sebi ljubezen, lepe prijetne besede, smehljalj, gledala je zasanjano. Zdaj ta ženska pomeni docela nekaj drugega: ne nežnih, okroglih rok, temveč delavne roke, ki so vajene vsega, ki ti pomorejo tam, kjer ti ne zmoreš ničesar, pomorejo ti pa tudi tam, kjer sam ne moreš. In ženska pomeni dva — tri otroke ali pa vsaj enega. Vse to je tako nujno, kakor moraš vsak dan vsaj enkrat jesti, ako hočeš živeti. Ne, nič drugega ne pričakuje od žene. Morda še samo malo tiste živahnosti, ki jo nosi s seboj samo ženska. Presamotno je v tej hiši. Nikdar se nihče ne zasmеji. Nikdar nihče ne zapoje zjutraj ali zvečer, nihče se ne razjezi, se ne prepira, nihče ni užaljen, da bi trebalo iskati prilike, da se pobotaš z njim, in nikdar nihče ne sprašuje tistih nepotrebnih malenkosti, ki jih zna vprašati samo ženska, in kakor so odvišna, vendar so v njenih ustih videti pametna. Celo nikogar ni, ki bi v tvojih nespečnih zimskih nočeh mirno poleg tebe spal in rahlo dihal. Tedaj bi se človek lahko premetaval po postelji, naposled bi pa vendarle vprašal onega: Ali spiš? Oni bi se predramil iz prijetnih sanj, vendar nejevoljen ne bi bil, samo odvrnil bi mirno: Spim. Vse bi bilo dobro in človek bi spet mirno zaspal.

Povrhu so se zdaj znašle sosede in sorodnice ter še mnogo drugih skoraj nepoznanih žena, ki so prihajale vse z isto namero, da se Toni mora oženiti. Sicer ni nikdar nihče naravnost dejal: oženi se, vendar so mu tako lepo slikale njegov položaj, njegovo življenje, ki ni imelo nikakega smotra, da je sam moral sprevideti, da bi šele po ženitvi dobilo življenje pravi pomen, in tako je naposled sam izjavil tem ženskam, da se bo pač moral oženiti. Ganilo ga je, ko so mu orisale, kako prijetno je, ko imaš ženo, ko imaš svoje otroke, ki ti umijejo noge. Meže je premišljal o tem, kako prijetno mora biti, ko lepo sediš pri peči, zunaj je hladno, žena ti je prinesla v škafu vodo in ti pogrezneš noge vanjo.

In še o marsičem podobnem je sanjaril, ko so mu ženske tako lepo pri-povedovale. Tako je čedalje globlje lezel v prepričanje, da brez žene ne bo mogel živeti in zato se je naposled vdal. Nekega dne je očetu naravnost izjavil:

»Ne, tako nikamor ne gre. Oženil se bom.«

Oče je prijel za pipo, da mu ne bi izpadla iz ust, in gledal nekaj časa Tonija. Ta njegov otrok je bil zdaj star možak — in se je mislil oženiti.

»Da, mislim — dobro bo, ako se oženiš.«

»To ni nič —. Tak dolgčas je in nihče nima prijete za to ali ono.«

»Da — samotno je,« je prikimal oče.

Ne, potlej ne bo več tako samotno pri Čizmaziji. Vedno bo nekdo govoril, vedno se bo nekdo smejal, kdaj pa kdaj bo jokal, potlej spet pel; mrtvo pa ne bo več. In vse je lepo, kar je živo, lep je celo jok, celo žalost je lepa, ker ni mrtva, samo to, kar je pri Čizmazijevih, je mrtvo.

*

Toda — že tisti trenutek, ko je Toni izdal svojo skrivnost in namero, se je je prestrašil. Žena — to je nekaj novega, docela nerazumljivega. Kakor se otrok nakani na sosedov vrt, ker so tam lepe hruške, in nič prej ne misli na vse okoliščine in nevarnost, dokler ne prestopi plotu. Šele prek pregrade ga navda groza in morda se prestraši ter pobegne.

Toni pa ne more več pobegniti. Tembolj se je ukvarjal z mislijo na ženo. K hiši pride povsem tuja ženska, z docela tujimi navadami in šegami. Napravila bo red v hiši in vse bo, kakor se bo zdelo njej. Ukazovala bo, kuhala jedi, ki jih Toni nima rad, iz hiše bo izgnan ta sveti mir, ki je bil dozdej tu. Rekla bo: Ne pljuvaj po tleh. In oče, ki žveči bago ter čika na vse strani, se bo po tihem kujal. Potlej bo rekla: Kdo je vrgel klobuk na posteljo?! Izkazalo se bo, da sta ga vrgla Toni in oče. Ko bodo delali na polju, bo oče rekel: Tako smo vedno delali in bilo je dobro. Toni bo kimal, ker ve sam, da je tako dobro. Ampak — žena bo rekla: Ni dobro. Mi smo vedno tako in tako delali.

Vendar — bilo je prekasno. Ženske so padle po njem in izkazalo se je, da si Toni lahko prebira, čeprav je že v letih.

»Saj je še čas,« se je prestrašil in hotel odgnati ženske. »To sem kar tako mislil.«

»Da,« so pritrjevale ženske pametno. »Časa je še dovolj. Ni, da bi že jutri letel v cerkev ali pa, da bi se obesil na prvo krilo.«

»Ne, ne mislim tako, temveč tako splošno; časa je še dovolj: umreti in oženiti se — to ni nikdar prekasno, tako pravijo stari ljudje.« In ženske so spet pritrjevale.

Mineval je november, v večni megli, ki je ležala po vrtovih. Vas je bila še bolj tiha kakor v oktobru. Samo dim, ki se je kasno v jutru vil nad strehami, je razodeval, da v teh hišah žive ljudje. Vmes so bili deževni dnevi in ti so ga veselili; z očetom sta polegala v hiši na klopi, kadila pomalem tobak in se pomenkovala.

»Kako,« je naposled izjavil sin, »ali se naj oženim ali ne?«

»Oženiš?« se je ozrl oče. »Pa to ti sam najbolje vidiš.«

»Da, vidim. Ako prav premislim, tedaj se lahko oženim ali pa ne. Oboje je enako. Na eni strani — pomoč dobiva in nekdo nama bo kuhal ter pral. Na drugi strani pa — vrag vedi, kako bo. Lahko, da ne bo nikdar več miru v hiši.«

»Da — to je res.«

»Vi ste bili oženjeni — vi to veste, kako je: dali se je vredno oženiti ali ne.«

»Vem —. Veš, da,« je momljal oče in nekaj mislil. »Vraga veš. To je tako nekaj posebnega. Misliš, da vse veš, ko pa pomisliš natančneje, vidiš, da ti je vse tuje in da se nisi opredelil ne za ne proti. To je, kakršna je

ženska. Ako je pametna, še gre. Živiš, včasih se kaj spreš, hudega pa ni. Če pa ni ženska, kakor je treba, je pa vrag.«

»Da — to je. Ampak, naša mati so bili dobri.«

»Dobra,« je pokimal stari Čizmazija. Prav za prav nikoli ne veš, kakšna je ženska. Živiš, živiš petdeset let z njo — pa nikdar ne veš, kakšna je. Ne misliš na to. Ko se oženiš, se tolčeš po glavi in praviš: Čemu vraga sem se zmešal. Ko pa si sam, pa si rečeš: Eh, kako je dolgčas, kako samotno.«

»Ali se naj potlej ne oženim?« je vprašal Toni.

»Kdo pravi: ne oženi se? Mislim: oženi se. Videl boš. To ne moreš presoditi po drugih. Ako ti kdo reče: tako in tako sejaj; ti tako napravi. Ako ti reče: ne oženi se, žena je vrag. Ne veruj mu. In ne veruj mu, ako ti reče, da je žena angel. Zato, ker žena je eno in drugo, kakor hočeš. Ampak — kaj hočeš, to je tako zapisano v življenju: kakor ne pobegneš smrti, tako temu ne pobegneš.«

Tako sta modrovala mnoge večere in se bodrila za ta korak. Ne — saj je bilo že sklenjeno, samo opogumiti se je bilo treba. Zato je zdaj Toni lahko izjavil ženskam, ko so prihajale: »Da, oženil se bom.« Ženske so bile potolažene in začele so hvaliti one, ki so mu jih mislile priporočiti. On pa se je tedaj vselej vznemiril in dejal:

»Pa — saj imam že izbrano.«

Pa ni imel, in sta z očetom vsak večer govorila, katera bi bila dobra. Odločil pa se je le sam: našel je nekje tridesetletno vdovo, ki je imela dva otroka, povrhu nekaj zemlje, samo hiše ni imela. Vse je presenetil. Tega ni nihče pričakoval od njega. On pa se je izgovarjal: Jaz potrebujem pomoči. Da — potreboval je pomoči in hotel je imeti mir pred vasjo in na vdovi je bilo naposled nekaj posebnega, malce tistega, kar vzbuja v moškem strast, ki je počivala dolga leta.

Tako se je po božiču Toni Čizmazija oženil in privedel v hišo mlado vdovo z dvema otrokoma. Dobil je lepo pomoč za delo.

In že dva dni po poroki sta stari in mladi Čizmazija sedela pri peči, otroka pa sta podstavila škafova s toplo vodo in vsakteremu oprala noge in ga ščegetala med prsti. Kimala sta z dovoljno, vlekla iz pip, po hiši se je sprehajala mlada vdova, malce debela v telo, ampak lepa, njene okrogle roke so se stegovale, ogovarjala sta jo, ona je odgovarjala pametno, ne kakor kakšno dvajsetletno otroče, temveč, kakor bi prišla mati, samo da se je pomladila, in obema se je zdelo imenitno: lepo je, ko tako držiš noge v topli vodi in gledaš tako mlado lepo žensko ter kramljaš z njo.

*

Da — prijetno je, ko sedi vsak zimski večer ob veliki kmečki peči. Pozdravljena — ti glinasta, pisana ali zelena kmečka peč; ob tebi so se greli vsi naši rodovi. Ko se otrok rodi, že ga mati položi v kot, kjer mu bo pozimi ves dan toplo. Potlej nikdar več ne zapusti peči, do smrti. Prva otroška leta prebije človek skoraj vsa ob peči in zopet vsa poslednja, dokler se ne poslovijo od življenja, in zdi se, da mu po življenju ni hudo, pač pa po peči, ki je ne more ponesti s seboj. Ptice selivke smo, ki se selijo kakor štrki ali lastavice. Samo pot našega preseljevanja je mnogo krajša: s sonca, kjer smo se od pomladi do jeseni greli na podstenju, k veliki peči, ki stoji v kotu sobe in zavzema skoraj polovico prostora.

In lepo je: zunaj je zimska noč, morda naletava pomalem sneg, morda sneg že leži po ravnini in drevju in so spet jasne, zvezdne noči, ko les poka od mraza. Peč pa je kakor materino naročje, kjer je otroku vedno dovolj toplo. Stari Čizmazija sedi na klopi ob steni; to je njegovo mesto. Ob njem ima vedno en otrok mesta, da prisluškuje njegovim pravljicam. Dalje je prazno mesto za mater in očeta, kot pa je za deco, enega, dva ali pa deset, kolikor jih je. V kotu je vedno dovolj prostora. Peč bo topla vso noč, zakaj žena je vrgla na žerjavico, ki jo je pogrenila v peči do samih sten, cel jelšev ali hrastov panj, ki bo tlel vso noč. Sediš torej pri glinasti peči, pritiskaš hrbet ob tople stene in prijeten občutek se ti razliva po telesu. Noge ti bingljajo nad ilovnatimi tli. Prišel je sosed in nažgeta pipe, da se laže pomenita. Žena še hodi po kuhinji, ker še ni opravila vsega. Tudi skleda z večerjo še ni priromala na mizo. Ampak, sedemletna Barica je že prišla iz kuhinje, razgrnila prt po mizi, namestila vilice in izdala, kaj bo za večerjo. Hkratu pa je prinesla škafo vode in ga podstavila očetu, Toniju Čizmaziju pod noge, mu podvihala hlačnice do kolena in on je previdno vtaknil najprej desno nogo v škafo. Telo se mu je stegnilo, vrat napel, oči stisnile, dočim so se močne obrvi dvignile visoko in po obrazu se mu je razlezel blažen občutek ugodja. Potlej je vtaknil še levo nogo in še nekoliko ugodja se mu je razlilo po obrazu. Otrok se je sklonil, z drobnimi rokami pere hrapave, umazane noge, noge, ki ne bodo nikdar več bele, ker se je v nje zarastlo blato, ki ga ne moreš izprati niti izrezati. In zopet prijeten občutek, ko ti drobni otrokovi prsti brodiyo med tvojimi na nogi, prijeten občutek, da moraš odtegniti nogo. Ozreš se po tem svojem otroku, ki ga preko dne nekako pozabiš. Velike, plave oči se včasih ozrejo po tebi, izprašujejo nekaj posebnega: priznale so te za očeta, ampak — te plave oči si ne puste lagati; vedo, da nisi ti oče, da je to samo tako zaradi sveta; izprašujejo te te oči, če se ne bo uresničilo vse tiso, s čimer so grozili dolga leta: Čakaj, ko dobiš očeta, boš že videla! Tako sprašujejo istotako velike oči petletnega Tineka; ne sprašujejo o skrivnosti, kako neki docela tuj človek postane oče takim otrokom, ki so se že privadili biti brez očeta. Te oči sprašujejo — ne, ne sprašujejo, temveč opazujejo — če bi mogle zaslediti kakšen gib pri tebi, ki bi razodeval strast po tepenju.

Ne, Toni Čizmazija nima te strasti — nikdar se ne bo dotaknil teh otrok, celo trenutki bodo, ko se bo njegova hrapava roka dotaknila plavih las Barice in skuštrane glavice Tinekove.

Ni preveč časa za pranje nog, zakaj mati je prinesla v sobo večerjo, medtem pa Barica opere še dedeku noge, ki se je ugodje prav tako razlilo po njem kakor po očetu.

Prijeten vonj ee je razširil po sobi, ko so zadišali žganci. Kakor bi človek stal pred divjim bezgom ali pa pred kakšnim drugim cvetočim grmom. Nič ni treba ljudi klicati k mizi, lezejo kakor martinčki, vsak na svoje mesto. Zakaj — kakor prostor ob peči, tako je tudi miza razdeljena.

Sosed ostane pri peči kadeč pipo, odkloni povabilo na večerjo, rekoč, da je že opravil. Za trenutek je v sobi velik mir. Samo vilice praskajo ob glinasti skledi. Tinek se steguje, da bi videl, kje je več ocvirkov. Ko pa na vrhu ni več ocvirkov, tedaj se začne tisto neizbežno kopanje rovov po žgancih, na dno sklede, kamor se je odtekla mast. Otroci pa

imajo srečo: kjer ona sedita, na tisto stran visi miza in tam je vedno več masti. Zato materine vilice včasih zamaše te rove, rekoč:

»Ne išči samo masti.« Možu pa reče: »Rekla sem že, da bi mizo podložil.«

»Da,« kima Toni. »Pozabil sem jo. »Jutri jo podložim.«

Ne, jutri miza ne bo podložena. Žgancev ne bo več ves teden in nihče se ne bo spomnil, da miza visi. Zastran juhe, to je zelja, repe in podobnega, se pa res ne splača misliti vedno na mizo, ki jo je treba podložiti.

Večerja se bliža h koncu, in ker je bila obilna, vsi samo še pregrebajo po skledi, za poslednjimi ocvirki in ko poslednji odloži vilice, ostanejo v skledi samo razvaline. Tinek se liže po ustih, po licih, do kamor pač seže jezik; tu se je med večerjo nabralo dovolj masti, dočim se starejši brišejo s predpasniki. Potlej večerna molitev, ki se vleče počasi, kakor naložen voz, in vsi so pospani.

In ker v teh poslednjih zimskih večerih ni pravega dela, posedejo spet okoli peči, dokler bo sosed tu, da se o čem pomenijo. Tinek se stisne k dedeku, kjer se bo grel ob peči in ob njem, Barica mora pa pospraviti mizo — to je njeno delo. Šele nato sede v kot, kjer ne daleč stran sedi mati.

Oče pripoveduje. Prebudila se je njegova misel na vojsko, ki še vedno ni docela potihnila. Sicer se ravno ne briga preveč za to vojsko, v kolikor ne bo posegla sem, samo pripoveduje o njej. Otroka prisluškujeja — tem nerazumljivim pravljicam. Vse je hvala bogu tako daleč, ker sicer bi bilo človeka groza. — Govorijo zopet o delu, ki čaka v bližnji pomladi. Morda za dva tedna pride sonce, skopni sneg, prve zelene lise se prikažejo, vzcvetejo zvončki, in tedaj delo ni daleč. Po delu vsi hrepenijo. Ti dve družini, ki sta doslej živeli tako vsaka zase, bosta skupaj potegnili voz življenja naprej.

V trenutkih se Toni često ozre po svoji ženi. Kakor bi prej ne bilo časa, da bi jo bil natančno pogledal. Ne — v resnici ga ni bilo. Marto je sicer poznal v letih, ko še ni bila prvič poročena. Mlado, lepo dekle, malce skoraj preživahna — pa ta živahnost je njega vedno mikala. Vendar — tedaj je bil prestar za tako mlado dekle, da bi mislil na njo, da bi se poročil z njo. Tako je Marta nekoč utonila v življenju: poročila se je in Toni je pozabil na njo. Deset let ni živela za Tonija. Zdaj je prišla na njegov dom. Ta leta so vendar vtisnila v obraz neke spremembe; lepota sicer ni izginila, toda ta lepota je bila docela drugačna, zrela, polna. Kakor jabolko na drevesu: ko začne zoreti, ima svojo posebno lepoto in svojevrsten okus; ko dozori, je ta lepota močno drugačna in tudi okus se je spremenil. — Mirna je, oči ji lezejo skupaj od utrujenosti. V Toni-jevih očeh pa je skrit košček tiste male strasti življenja, ki ji ni nikdar posvečal pažnje in ki se ni mogla nikdar razgoreti. Iztegnil bi roko po njej, sklonil bi se k njej in jo poljubil na vrat. Ne, ustnic on ne bi poljubil, temveč vrat, ki je okrogel, bel, gladek, ali pa ramo, kadar zvečer, ko se Marta slači, pogleda izza srajce. Vse to je tako mirno. Njene prei počivajo, dvigajo se samo ob tem rahlem, brezstrastnem dihanju. Roke počivajo prekrizane nekje na trebuhu. Kmečka ohlapna, oguljena obleka skriva lepoto telesa. Samo lice gleda iz vsega. Rame pa so že skrite za to vsakdanjo obleko, skrite so prsi, skrite so noge, da — vee telo je skrito in nikdar ne more vzbuditi tiste posebne strasti, ki ji mora človek enkrat podleči.

Pa — saj ni vaju tega. Nikdar v življenju ni iztegnil roke po ženski. Samo njegova misel je včasih rahlo ljubila žensko, te misli pa se je vedno bal. Zdaj sedita drug ob drugem, kakor tuja človeka, in zdi se, da se ne bosta nikdar srečala za kratek trenutek sreče.

Ne, treba je počakati, da sosed odide, da otroci ležejo in zaspijo, da zaspí celo oče, stari Čizmazija. Potlej bosta legla skupaj na eno posteljo. V sobi bo noč, zvezdno nebo bo pošiljalo samo rahel odsev skozi okna. Vsi v sobi bodo dihali enakomerno, razodevajoč globok sen; in šele tedaj se bo Toni okrenil do Marte; njegova roka bo poiskala njeno telo, rame, ki se mu skrivajo ves dan, prsi. Ona bo ležala negibna. Zato bo vprašal skoraj prestrašen: Ali spiš? — Ne, ne spim, bo odvrnila, skoraj malce pospano, čeprav ta glas razodeva majhno željo po skromni strasti. — Ali nisi preveč zaspana? — Ne, nisem, bo odvrnila, kakor bi bila pričakovala vsega tega.

Tiha zimska noč, ko ni petja po vasi in ko psi več zdavnaj ne lajajo, majhna kmečka soba, prepojena z dihanjem treh spečih ljudi, bosta skrili ta košček mirne, neizbežne ljubezni, skromne, skoraj brezstrastne, ki pa vendarle mora biti. In mi, ki smo bili skoraj ves dan nemirni, razdražljivi, se bomo spokojili in prespali noč zadovoljno in srečno. Zjutraj bomo vstali spočiti, začeli bomo z novim delom, močni, polni načrtov, kakor bi nad nami ležal blagoslov naših žena, ki so nas blagoslovile v tej mirni zimski noči.

*

Mnogo ugodnosti je žena prinesla v Čizmazijevo hišo. To je bilo res. Strah, ki ga je nekoč imel Toni pred ženskami, se je izkazal kot neupravičen, smešen. Ne samo, da so mu otroci vsak večer oprali noge, ne samo, da mu je žena vsak večer razgrnila posteljo in jo zjutraj postlala, da je ležala pri njem; to je bilo poleg vsega drugega.

Žena — to je pomenilo red, tisti posebni red, kakor si ga ona zamisli in ki ga nikdar ne smeš spremeniti. To je red za oko: kamor ti pade pogled, vse je lepo urejeno, vse na svojem, posebnem mestu. Ti se sicer ne boš nikdar navadil na ta red, ker so stvari, ki po tvoje niso na pravem mestu. Zgodi se, da kaj iščeš. Tvoja pamet ti pravi, kje ima ta stvar svoje mesto. Pa je ni tam, zato, ker ji je žena našla pripravnejše, za oko lepše mesto. In kasneje, ko bo življenje nekoliko hladnejše, boš ti hotel uveljaviti svojo misel in boš stvar dal, kamor se zdi tebi. Ko pa tebe ne bo doma, se bo spet spremenilo. Tako bodo nekatere stvari romale večno z enega mesta na drugo: z ženinega na moškega. Potlej se bosta začela prerekati. Enostavno: iskal boš to stvar na tvojem mestu in je ne bo. Ali pa bo ona iskala in je ne bo.

Pa to pride mnogo kasneje, najbolj zgodaj čez tri, štiri leta. Mogoče, da se nikoli ne pojavi, zakaj — lahko podležeš temu velikemu redu in se ti bo zdelo vse to lepo in pametno. Kaj zato, če misliš, da bi bilo pametneje, ako bi to ali ono stalo tu in ne tam, kjer mu je določila žena mesto, vdal se boš in navadil se boš. Velika sreča bo plavala nad tvojim življenjem do smrti, brez razočaranja.

Tak lep — velik red je pomenila za Tonijevo hišo Marta. Njeno oko je določilo za vsako malenkost posebno mesto; v hiši je bilo dovolj mesta za vsako stvar. Bila je predvsem velika omara, s predali in z enim večjim prostorom za visečo obleko. Nad posteljo je bil drog, kamor so metali

posebne stvari, toda tako, da perilo, ki je tam viselo, ali druga obleka, ni padala v oči kakor razvaline, temveč — ta drog je tu potreben zaradi tistega posebnega reda, ki ga hoče imeti ženska. Za malenkosti in stekleničice so bile police nad okni. Steklenic je tam lahko stalo sto, majhnih, kajpak, ampak, nihče ni smel tja postaviti veliko steklenico. — Čevlji so stali pod klopjo ob peči. Pa ne razmetani, temveč lepo sparani in v vrsti kakor telovadci. In ni, da bi škornji stali na sredi med čevlji, temveč imajo svoje mesto pri steni. Na peči je mesto za nogavice in vnuče, ki se tam sušijo. Seve ne tako, da bi vsakdo, ki vstopi v sobo, najprej vrgel pogled na peč ter si mislil: Lej, koliko cunj je na peči.

Ko sta bila Toni in oče sama, sta metala suknjič, hlače in vse drugo, kakor se jima je zdelo. To je: imela sta svoj poseben red. Vrgel si stvar tako priročno nekam, da si jo ob prvi priliki najlaže našel. Ta red je bil za ljudi, ki ne gledajo z očmi, temveč občutijo v največji razmetanosti tisti poseben red, ki ga lahko imajo vse stvari na svetu: razmetane zvezde po nebu ti predstavljajo svojevrsten red. Izmed milijonov zvezd, ki so razmetane z darežljivo roko na sinje nebo, zaslediš komaj nekaj stvari, ki imajo svoj red za oči. Drevje v pragozdu, kjer ni človeška roka sadila mladik, raste divje, si dela mesto in naposled ima svoj red. In jelšev gozd, kakor ga je ustvarila narava v strogi doslednosti neke nujnosti in potrebe, je lepši kakor izčiščen sajen jelšev gozd, kjer vmes ni divjin ne ničesar drugega, razen trave.

Ta red, ki sta ga ljubila stari in mladi Čizmazija, je skopnel. Stari Čizmazija ve, da ne sme pozabiti pipe na mizi. Ako se to zgodi, pipa odleti skozi okno. In vendar je miza najpripravnejša, da človek odloži nanjo pipo, ker jo tudi takoj najde, ako pride v sobo. Ko slečeš suknjič, je najbolje, da ga daš na posteljo. Pa to zdaj ni dovoljeno: suknjič lahko obesiš v omaro ali zadaj za duri na klin ali ga obesiš na drog nad posteljo. Dobro: obesiš ga za durmi na klin. Potrebuješ ga. Najprej se ozreš na svoje znano mesto: na posteljo. Tam ga ni. Bo pa na drogu. Premečeš vse stvari na drogu, nekatere padejo na posteljo, druge na tla, strgane se pokažejo, lepše se skrijejo: suknjiča vendar ni. Dobro; bo pa v omari. Odpreš omaro. Veš: tam visi samo nedeljska obleka. Vendar, ker je ta hišni red tako strahotno spremenjen, se ti ne zdi nič čudnega, če bi bil suknjič v omari. Začneš premetavati. Premečeš vso omaro in se jeziš, zdaj že glasno.

»Kaj pa je?« vpraša Marta, »kaj premetavate?«

»Rad bi le vedel, kje je vedno moj suknjič. Nobenega reda ni v hiši.«

»Suknjič mora biti vendar na klinu za durmi. Tam je njegovo mesto.«

Ne, ne sme se prepirati. Vsaj zdaj še ne. To pa je res, da ni nobenega reda. Vse pomešano.

Srajce starega Čizmazije so visele vedno na drogu nad posteljo. Tam si zazibal drog; vse je padlo na posteljo in potlej si lahko izbral srajco, katero si hotel. Zdaj najprej premečeš vse stvari na drogu, pa se izkaže po kratkem besedovanju, da je srajca v omari. Toda šele zdaj se začne pravo razmetavanje; kajti, začneš iskati v tistem predalu, kjer ima Marta svoje žensko perilo, seve, lepo zlikano. Ko si premetal vso omaro, spravil vse v obupen nered, ko so stvari, ki so bile zlikane, zmečkal, tedaj šele izvlečeš svojo srajco in se pomiriš. Zato se lahko zgodi, da najdeš nekega dne omaro zaklenjeno. Najprej sedeš na klop, ker ni nikogar v sobi, in misliš. Hočeš razgonetiti, zakaj je omara zaklenjena. Kajpa — zaradi

tebe, da ne bi brskal po njej. Dva dni molči stari Čizmazija in samo gleda, kaj sin poreče k temu. Sin molči, ni nobene spremembe na njegovem obrazu. Kaj le ni opazil doslej zaklenjene omare? Ali je morda on tako rekel? — Počakajmo, kako dolgo bo omara zaklenjena. — Omara pa je zaklenjena ves teden, in zdaj vidi stari Čizmazija, da je v hiši nekaka zarota proti njemu. Treba najti ključ ali pa se spreti. Ne — spreti se ne more, to je jasno.

Pa je dovolj tudi tega! Spravi se k omari, ko so vsi v hiši, tudi Toni je tu.

»Rad bi le vedel, kje je ključ!«

»Kaj bi pa s ključem?« vpraša Marta.

»Tako — rad bi vedel za ključ.«

»Pa kaj hočete v omari?« Treba je nekaj odgovoriti.

»Srajco hočem.«

»Tako — srajco! Zdaj v petek vendar ne boste oblačili nove srajce. V nedeljo se preoblečete.«

»Ne — jaz se hočem zdaj preobleči.«

»Barica, idi poišči dedeku srajco v omari.« Otrok dobi ključ, da odklene, on naj pa gleda.

»Daj sem ključ, lahko si sam poiščem.«

»Ti poišči, Barica, da ne razmečeš vsega.« Barica takoj najde srajco. Ona se že zdaj navaja na ta veliki in lepi red, da ga bo pozneje docela podedovala po materi in ga nekoč ponese v tujo hišo ali pa ga tu vodi naprej. Kajti ta red ne bo nikdar umrl, temveč bo živel, dokler bo živel človeški rod. To ni red ene same ženske, to je red ženstva sploh, to je red sveta.

Stari Čizmazija pa se ne bo nikdar sprijaznil z njim. Morda ga bo sprejel, upošteval, moral priznati — toda ljubil ga ne bo nikdar. — Le kaj misli Toni. Kar se je oženil, nista nikdar govorila ne o Marti, ne o vsem, kar je novega prinesla v hišo. Staremu Čizmaziji se celo zdi, da se ga sin izogiblje. Da — saj je težko. Spomnil se je večera pred Tonijevo poroko, ko ga je sin vprašal za svet, ko ga je vprašal o materi. Kaj mu je tedaj odgovoril? Ničesar določnega. Vse je bilo samo izmikanje. Naposled — kaj naj bi mu povedal. Ko je žena še živela, mu nikdar ni prišlo na misel, da bi o tem pretuhtal. Ko pa je umrla, pa je pozabil vse tisto, kar bi morda ustvarilo o njej predsodke. Vendar — v hiši je bil takisto poseben red, ki se mu je stari Čizmazija predal pomalem. Tako se zdaj bržkone sin predaja vsemu temu, on sam, stari, pa bo utonil. Umrl bo, hiša bo sprejela ta novi red in potem bo videz, da je vse urejeno.

Ne, stari Čizmazija! Nič ne bo pomagal tvoj odpor. V hiši je nastal red, vse je očiščeno: snažno, stene obeljene, kakor so bile, ko je živela še njegova žena. V prikletu so stene prijetne. Le da niso poškrapljene z zeleno barvo, temveč z rdečo. Marta ljubi rdeče barve. V hiši je pas ob tleh rdeč, tudi zunaj nad postenjem je rdeč pas. To so Martine barve. Toni je nasekal rakito in ko se pokaže prvo pomladno sonce, gradita plot okoli vrta. Gredice pred hišo na podoknih je treba posebej graditi. Tam bo Marta posejala solato, imela peteršilj za prošenja, ko bodo klali kokoš. In tam bo vrgla cvetno seme: baračke in še mnogo drugih cvetlic in krizanteme bodo nanovo vzcvetele, kakor so cvetele, ko je

živela še stara Čizmazijeva. Isti red, iste cvetlice, ista pesem — vse to se obnavlja z veliko doslednostjo.

Mar se naj življenje izneveri poti, po kateri gre, zaradi nekaterih ljudi? Naše oči ljubijo te bele stene, rože v oknih, pesem pri ognjišču, smeh v hiši in dremajoče žene.

*

Mladi Čizmazija pa je molčal.

Toni Čizmazija je ljubil. Ljubil je okroglo lice, rožno barvano, ljubil je spanec na očeh ob pomladnih večerih, ljubil je vrat, rame, ki so se skrivale, ljubil je smeh, ki je včasih zazvenel v hiši ali na podoknih, če je Marta s kom govorila; ljubil je jasne, zvočne besede, govornene naravnost, veselo, ljubil je ognjišče, na katerem je spet plapolal plamen kakor v njegovih detinskih letih; namesto materine zelene barve, s katero je barvala pasove po stenah, je zdaj ljubil rdečo barvo. Veselil se je, kadar je govorila, toda, če je spregovorila z moškim, ga je mučilo in sumil je, da se njene oči tujim moškim prijazneje smeji nego njemu, da z drugimi več govori kakor z njim, da se ve tedaj mnogo pomeniti. Celó, kadar je prišel k njej kateri bratov, celo tedaj je sumničil njen veseli razgovor, njeno pripovedovanje, njen smeh, kakor bi se za njim nekaj skrivalo, česar njemu noče razodeti. Tedaj se ni odmaknil iz hiše, kakor bi se bal, da se bosta o čem pomenila za njegovim hrbtom. Ždel je na stolu, mencial in ni spravljal iz sebe besede. Ako pa je spregovoril, se mu je zazdelo, da govori nekake neumnosti, nekaj dolgočasnega, med tem ko je žena tako lahko pripovedovala malenkosti. V nedeljo sta šla k maši, vendar — kakor je navada — vsak zase, Marta s sosdami, on z možmi. Razgovarjal se je, gledal pa je neprestano za njo. Ko pa sta bila sama, je bil zadovoljen, umirjen. Nasmehnila se mu je in zdelo se mu je, da je vse dobro, da njega više ceni od drugih.

Tisto, da bo dobil samo delavne roke k hiši in da ničesar drugega ne potrebuje, je bila pomota. Ljubil je na priliko svojo živino, to je bilo vedno. Ko je bil majhen, se ni mogel ločiti od krave, ki se je je bil navadil. Niso je smeli prodati, ker je mislil, da take več ni. Rad je imel pse, mačke, vse to je bilo nekaj živega. Toda v primeri s človekom je bilo to vendarle premrtvo. Živali si sicer lahko pripovedoval kakor človeku, zdelo se mu je, da mu pritrjujejo, da mu celo nekako odgovarjajo, da ga popolnoma razumejo. Med živaljo in človekom pa je vendarle bila velika razlika. Človek se je smejal, pel, jokal, je kričal, se je jezil, ampak človek je tudi molčal, trdovratno molčal. In ta molk je bil nekaj mučnega. Molk človeka je mučnejši od molka živali. Tam je to nekaj naravnega, kadar pa človek molči, molči dan, molči dva dni, tedaj je to znak ne samo jeze, sovraštva, temveč nečesa večjega.

Toni se ni upiral, predal se je. Vse tiste malenkosti, ki so bile napravljene zaradi njega, so ga prevzele. Hotel je samo pomoči pri delu, hotel je, da mu nekdo kuha, da mu postilja in pere, da pomete. Ničesar več. Marta je opravljala vse, kar je želel, da mu opravi. Toda Marta je opravljala še mnoge druge stvari. Ne samo to: način, kako ti nekdo opravi delo. Ni samo, da ti nekdo skuha; kako ti skuha in kako ti postreže, kako pomete sobo. Da nekdo ljubi to, kar je drago tebi.

Vse to je Marta zmogla. Zato se je Toni odtrgal od očeta. Ni mogel z njim; on je vzljubil red, ki je nastal pri hiši. Zato ker si on sam ni hotel poiskati tega ali onega, temveč je rekel Barici, Barica je vprašala

mater, ako česa ni vedela. Tako je Toni dobil v nedeljo čisto srajco brez težav, našel je suknjič in pipe ni pozabil na mizi, in je klobuk vselej obesil, kjer je bilo njegovo mesto.

Toni je čedalje bolj lezel v ta novi red in zdaj se je celo sam razjezil na očeta, kadar mu kaj ni bilo všeč.

»Le čemu sitnarite,« je dejal nekoč.

Tedaj se je stari ozrl nanj. Nič ni rekel, umaknil se je. Pridobila ga je, si je dejal in bilo mu je kakor otroku, ko spozna, da ima mati njegovega brata rajši kot njega.

(Dalje prihodnjič)

BELGRAD IN NJEGOVI LJUDJE

MAKS REJC

Na teh vzvišenih obronkih, ki so se kot klin zadrli v Panonsko morje, menda grobne tišine, miru nikdar bilo ni, nemara niti ne v davnini, v katero komaj seže učeni spomin človekov. Sodobnik krapinskega človeka in neandertalca in vseh onih, katerih kosti belijo lase učenih geologov, je skoraj gotovo prebival na ostrem klinu, ki se je globoko zajedal v panonsko mlakužo.

Nato so se Železna vrata odprla, morje je odteklo, močvare so se osušile, nepregledne ravnice so zelele ter se sušile v vročem celinskem soncu, voda z Alp in Thüringških gozdov se je zajedla pod skalnate temelje obronkov brdastega polotoka Panonije, a ljudje iz raznih tisočletja in stoletja dolgih geoloških razdobj so širili svojo oblast po zemlji, ki jo je spraznilo morje, dom pa jim je bil še vedno na varnih obronkih zajeda-jočega se klina.

Čas je tekel in rodil je Singidunum. Kdaj? Kdo ve! Morda v dobi Japodov, morda Keltov, morda Ilirov, davno pač v davnini. Rimljanski osvajač je ime zapisal ter ga nam ohranil, zvezal mesto s sredozemskimi cestami, ga obkrožil z jarki in zidinami ter v njem bdel za varnost, slavo in moč rimskega imperija. Na klinu so se razbijali roparski pohodi barbar-skih Germanov, nomadskih Mongolov in vseh drugih, ki so hrepeneli po bogastvu imperija onstran Donave.

Ne, miru ni bilo nikdar na tem skalnatem rtiču, ki sega daleč v močvare in v zemljo črnico. — Izredno hitro se je v zgodovinskih dobah menjavala njegova usoda. Razni oblastniki so v njem oblačili in vedrili in mu vselej le za kratko dobo usmerjali bodisi razvoj bodisi nazadovanje ter mu širili in ožili pomen in obseg. — Sleherni teh zgodovinskih osvajačev in oblastnikov pa je potenciral odporno moč skalnatih obronkov, da so se še tem laže razbijale ob njih sile, ki so si lastile doline in gozdove za obronki in predvsem pot s severa na Egej. Vsi Germani, Slovani, Huni, Madžari, Bolgari, Bizantinci, Osmani, Avstrijci in drugi, vsi so se želeli utaboriti v njegovem zidovju, vsi cesarji, kralji, sultani, knezi in plemiči so si ga prisvajali, vsi so ga hoteli za graničarja in varuha svoje oblasti. Sedaj je bil predstraža krščanstva, pa takoj nato močna obramba Mohamedovih vernikov, sedaj obramba civilizacije, da bi se nato že jutri postavil proti ognju in meču civilizirane Evrope. Na njegovih zidinah je vihtel križ in meč Janez Kapistran, od tukaj so planile zbrane čete Sulejmanovih izbranih janičarjev proti Budimu in Dunaju na krvave pohode. Usoda in

priroda sta mu skozi stoletja določali vlogo straže in obrambe, vse do danes, ko se po pločnikih ob petnadstropnicah in patriarhalnih pritličnih bajtah, ki jim strešni rob skoraj z roko dosežeš, šetajo novi meščani z meščankami ter razpravljajo morda o športu, modi, šoli, o politiki in intervencijah, o konkurzih in korupciji itd. itd. itd.

*

Belgrad je po nastajanju svojevrstno mesto, bolj svojevrstno kot katerokoli drugo pri nas. — Porajal se je tisočletja, nastal in zrasel pa je v nekoliko decenijah. Človeku se zdi, da prave tradicije niti nima. Z vsakokratnimi zavojevalci so se menjali v njem tudi ljudje. Nekdanji age in efendije s svojimi bulami, ki so tvorili par stoletij njegovo meščanstvo, ki so si ustvarili svojo mentaliteto in življenje, so po srbskem preporedu polagoma odhajali, ne da bi pustili za seboj kaj temeljitejših sledov, razen srednjeveško-azijatskih zgradb, ki pa so si po vsej Srbiji tako zelo slične, da je težko trditi, da bi bil to turški ali srbski stil. — Iz časov Izabele Kastilske in Ferdinanda Aragonskega Katoliškega, španskega, se je ob izlivu Save v Donavo naselilo zlasti na donavski strani Belgrada na Dorčolu precejšnje število španskih židov, aškenazov, ki pa razen v trgovini niso pustili vidnejših znakov niti v duhovnem niti v zunanjem pogledu. Belgrajski »jevrej« je povsem drugačen od žida s severa. Židje po drugih jugoslovanskih mestih, zlasti severnih, ki so prihajali sem s prodiranjem nemške kulture in nemškega vpliva, so prinesli s seboj večje kapitale, večjo podjetnost ter so v mnogih primerih zavzeli v gospodarstvu vodilno vlogo. Belgrajski »jevrej« doslej ni pokazal velike podjetnosti in razen v prav redkih primerih ni postal vpliven in prepotenten. Severni židje niso nikdar zaživeli s sredino, v kateri so se nastanili, kulturno so bili izven nje, kozmopolitizem je pri njih izredno poudarjen. In še v marsičem so južni »aškenazi« različni od teh svojih severnih verskih bratov. Domači, hišni jezik poslednjih je španščina iz dobe Izabele in Ferdinanda Katoliškega, ki je pomešana s turškim in dopolnjena s srbskim besednim zakladom. To so prav za prav najdalgotrajnejši naseljenci Belgrada. — Z Belgradom in njegovo mentaliteto so povsem zaživeli, čeprav se niso stopili z njim ter so še do danes ohranili mnogo svoje individualnosti. Vendar pa so izgubili mnogo od onega poudarjenega kozmopolitizma ter se čutijo na sredino vezani. Mlajše generacije danes polagoma tudi doma in v medsebojnem občevanju opuščajo španščino, kar se zlasti vidi pri njihovih intelektualcih. — Srednji tip belgrajskega žida-aškenaza je »talalnik«, staretinar, droben trgovčič, ki se zadovoljuje s srednjim zaslužkom, spoštuje svojo vero, nacionalizira z »ičem« svoje ime ter se dobro počuti v svoji sredini in deli z njo večji del svojih misli in želja. Tak povprečni žid je bil v svetovni vojni vreden sodrug domačega pravoslavca-Srbina na bojnih poljih in prav tako in z istotolikim navdušenjem hvali svoje junaštvo in junaštvo svojih vojnih tovarišev. Niti najčistejši rasist bi tem starim prebivalcem Belgrada ne mogel oporekati, da nimajo prav toliko ljubezni do rodne grude kot domačin, če že nimajo čuta narodnosti.

Poznal sem bančnega prokurista, žida Russo. Russo je bil stotnik v belgrajskem obrambnem polku. Boril se je na Mačkovem kamnu, Ceru, šel skozi Albanijo, bil v prvih vrstah na Kajmakčalanu itd. Danes gospod Russo vkljub svoji ne lahki borbi za kruh in kljub težkočam poslovnega življenja prav tako zažari, ko se spomni junaških dni, kot bi zažarel pravi

pravcati borec Srbin. — Seveda so razlike med domačimi Srbi in židi, toda ne tako velike, ne temeljne. Rasistična nasprotstva se bodo težko vzbudila. To so predvsem ljudje s tegobami, z dobrimi in slabimi stranmi, boreči se za skromno skorjo, južnjaki v svojih strasteh, ki se resnično zdi, da jih loči od domačinov le vera.

Povsem drugo vrsto predstavljajo številni doseljeni prekosavski židje, »sefardi«, ter številni izgnanci iz Reicha, ki so prišli semkaj samozavestno, kot v svojo »obljubljeno« deželo. Med najstarejšimi belgrajskimi prebivalci in najnovejšimi doseljenci iz zadnjih let ni onih vezi, kot bi jih človek pričakoval med Abrahamovimi sinovi. Mentaliteta, značaj, stoletno sožitje prvih z domačini, vse to je postavilo visoko pregrado med ene in druge. Slednji, »sefardi«, so prišli s kapitali, oni prejšnji ga niso mogli iz revščine nagrebsti v desetletjih, razen v redkih primerih; prvi ne kažejo prevelike podjetnosti, novodoseljenci gradijo velika skladišča, palače, hotele, merijo parcele za bodoči industrijski Belgrad, matematično, stvarno ocenjujejo prilike: cenen dovoz surovin, razmeroma cenena stavbišča, minimalne delavske mezde, suženjsko podložnost uradništva in drugih sil kapitalu itd., itd. Prvi so z grudo zrasli, slednji hočejo iz nje izvleči le čim večje koristi in jim je vseeno, ako morda že jutri propade ves ta svet, na katerega ramenih slone njihove komplicirane, dobičkonosne organizacije. Tu je čisti kozmopolitizem s slučajnostno državljansko in občinsko pripadnostjo, ki se menjava z vetrovi doma in zunaj. Ta skupina je tudi radi brezobzirnosti pri izvajanju svojih načrtov najnevarnejša. — V rokah ima povodce poslovnega življenja v »preku«: v Zagrebu, Osjeku, Novem Sadu, Sarajevu in drugod, kjer močnejše pulzira gospodarsko življenje. Ta tvori tudi prvo neposredno vez s tako zvanimi vplivnimi sferami tujih mogotcev. — Razni Goldsteini, Rosenzweigi in slični imajo prečesto na stežaj odprta vrata, če pomolijo široko dlan, in pogosto se menjajo v njihov prid razne določbe in določbice, in to ne zato, ker so ti gospodje naklonjeni našemu gospodarsko-kulturnemu napredku, temveč ker imajo široke dlani v jelenjih rokavicah in ker so — radodarni. — Ja, das gelobte Land in Südeuropa! —

*

Leta 1862., ko je paša uprl topovske cevi iz Gradu na Belgrad, knez Mihajlo pa svoje topništvo na Grad, so odšli poslednji oprode vsemogočnega Sultana s celim svojim spremstvom. Kar je še ostalo »pravovernikov«, so polagoma tudi odhajali, ker niso hoteli ostati med »djauri«, ki so žalili njihov čut, in ker jim je bil pač onemogočen vsak razmah. Ostali so židje, par grških prevejanih trgovcev, ki še danes dominirajo v nekaterih lepih trgovinah na belgrajskem korzu, kot n. pr. razni Kaske-laridisi, itd. ter Srbi iz ustaške dobe Karadjordja in takratni novi dotok z dežele. — Belgrad je tako polagoma rasel. Milošev s 15.000 prebivalci, kasneje za časa ustavoboriteljskih bojev in Aleksandra Karadjordja, ko je zrasel že v pravo »varoš«, pred vojno na preko 100.000, in danes ko je dosegel četrto milijona. — Pravega meščanstva in zato tudi tradicije Belgrad ni imel. Krleža bi v njem ne mogel najti modelov za svoje Glembaye, ker je priroda še presveža v teh ljudeh, preveč duha dežele v njihovem mišljenju in naziranju. — Dežela je stalno, skozi sto let dajala sveži sok mestu, ga neprestano dvigala ter mu v precejšnji meri vtisnila svoj pečat. Rodbine so se med seboj skoraj poznale. Vsaj socialnih stopenj

spočetka ni bilo med njimi. Morda je baš v tem posebnost Belgrada in njegovih ljudi. Stanovskih razlik, titulov in raznih odlik iz preteklosti niso priznavali. Ločili so se po številu oralov zemljišča v rojstnih krajih, po svojih mešetarskih sposobnostih, po majhnih razlikah dolincev in planincev, toda vsi so si bili predvsem »braća«. Svoje inteligence spočetka niso imeli; ta je prihajala sem iz pokrajin onstran Save in Donave ter je imela seveda povsem drugo gledanje na svet in drugačne pojme o socialni strukturi. Toda bila je prešibka, da bi mogla uveljaviti tu svoje nazore. Temeljitejših sledov ni mogla zapustiti v tem prirodnem človeku, ki je bil še nedotaknjen od civilizacije. — Tako se je pri novem meščanu iz Šumadije, Pomoravlja, Mačve itd. ustvarjala nova kultura, samosvoja, z mnogimi primesi bizantinizma in azijatstva, vendar pa z močnimi individualnimi črtami.

Najmočnejša teh črt je njihov demokratizem. Mi sami ga ne moremo niti prav razumeti, a še težje ga je prav jasno pokazati. Predvsem ne smemo nanj gledati samo s političnega vidika. Demokratizem belgrajskega Srba in sploh Šumadinca sega prav v srž njegove miselnosti, izraža se v njegovem vsakdanjem življenju v celokupni družabni psihozi.

V medsebojnem dnevnem kontaktu je ta karakteristična črta belgrajskega Srba dobro vidna. Na ulici, v uradih, v javnih lokalih, med delavci in intelektualci, med bogataši in reveži, v medsebojnem sožitju človek nikakor ne more opaziti onih velikih stanovskih razlik, ki jih mi poznamo. Pravi Srb ne pozna niti raznih »milostljiv«, niti »velespoštovanih gospodov«. — Vsakdo hoče biti predvsem »gospodin čovek« in razen po žepu se človek noče ločiti od človeka. Izven službe na ulici hočeta biti gospodar in sluga predvsem sočloveka. Pri nas pa vem za mesto, kjer so uradniki strogo ločeni v kaste po svojih uradniških grupah. —

Predolgo bi bilo, ko bi navajal slične primere. Mišljenje belgrajčana-Srba je pač do dna prežeto z demokratizmom in ta poteza se je ohranila do naših dni. Svoje osnove ima nemara že v narodnem značaju samem, še bolj pa v njihovi posebni nacionalni usodi in v zavesti, da so si zgradili svojo državo, Srbijo, skoraj brez tuje pomoči. Sleherni seljak je nekako zavestno sodeloval pri njeni izgraditvi, trpel in žrtvoval, bil sleherni trenutek pripravljen na nove dajatve za skupnost, sam sebe je z lastno močjo dvignil in zato je hotel tudi vselej vedeti, kako in kaj se dela s skupnostjo, katere sestavni član je tudi on. Nikogar ni hotel nikdar priznati kot višjega nad seboj in vsakogar je smatral le za zastopnika skupnosti v sistemu, ki ga je sam ustvaril. Tradicija ga ni motila. Dokler so bili Srbi tlačani, so bili vsi brez izjem, ko so se osvobodili, so se čutili osvobojeni vsi in zato niso poznali neprirodnih stanovskih razlik. Morda je prav v tej, deloma prirojeni in deloma privzgojeni svobodoljubni miselnosti iskati vzroka, zakaj ni hotel po osvobojenju nikdar trpeti nad seboj vsiljene avtoritativnosti, če je bila v navzkrižju z njegovimi osnovnimi interesi in načeli.

Živo mi je v spominu neki dopoldan v ministrstvu za trgovino, kamor sem spremljal intervencijsko odposlanstvo iz nekega slovenskega industrijskega revirja. V delegaciji so bili sami intelektualci, ki so dovršili študije bodisi pred vojno v avstrijskih mestih, bodisi po vojni doma, možje, ki so imeli za seboj že precej borbe in življenskih izkušenj. S kakim strahospoštovanjem so šli ti ljudje po stopnicah do drugega nadstropja, brez samozavesti, brez samoprečičanja, da so tudi oni tvorni člani državne

ekupnosti. Na stopnicah smo srečali dva srbska seljaka v gunju, šubarah in opankah, ki sta stopala samozavestno, kot da je vse to njihovo, delo njihovih žuljev in zamisli. Nato pravi prvi drugemu:

»Vidiš, tako je belgrajska gospoda izmolzla seljaške pare, toda mi ji ne bomo dali miru, da bi jih sama uživala!«

Po vojni se je z dotokom novih ljudi in drugih naziranj v Belgrad ter z ogromnim dotokom kapitala, porastom moči in sploh bogastva ta miselnost precej predrugčila, čeprav se v bistvu pri večini domačinov prav za prav ni izgubila. Pričela se je bila gonja za zaslužkom. Vsakdo je hotel vsaj v bližino reke velikega bogastva, ki se je po vojni iznenada začelo stekati v mesto iz vseh strani države. Ta splošni lov za bogastvom in v zvezi s tem protekcionarstvo, porodičarstvo in prerivanje se je z nastopom krize nekoliko poglelo, vendar pa ne popolnoma. Pustilo pa je precejšnje posledice v miselnosti teh ljudi, ki so začeli svojo prosperiteto v nepreglednem in čudno zamotanem svetu žlahte in rodbinskega protekcionarstva. Pripomniti pa je treba, da je to nujna značilnost vseh evropskih prestolnic, najbolj pa seveda tistih, ki so nastale preko noči, kot je nastal Belgrad.

Nekega avtokriticizma pa ta povojna mrzlica ni pregnala iz duše belgrajskega Srba. Ta posebni avtokriticizem jim je prirojen, ni samo kavarniško opravljanje in neplodno klepetanje preko stolov in miz, temveč se manifestira v njem neki instinktivni smisel za stvarno ocenjevanje samega sebe. Avtoritativna doba, ko je bila marsikatera odkrita beseda docela zabrisana, je ta iznajdljivi kriticizem le še povečala in in poudarila, oziroma ga prikazala še v jasnejši luči. V tem kriticizmu ni nič fantastičnega, senzacionalnega in meglenege. Na vse stvari gledajo docela realno in s svežim humorjem. Kritični so nasproti sebi, nasproti družabnemu redu, nasproti državni obliki, le nasproti tujcu ne. Vse presojuje tako, kakršno je v sedanosti in ne idealizirajo ničesar s krepkimi ali pa solzavimi reminiscencami na preteklost. Ne ljubijo abstraktnosti; vse mora biti otipljivo, zares obstoječe, vzporedno s časom in dogodki. Vsaka sentimentalnost jim je tuja. Vse to se izraža tudi v njihovem jeziku: prispodobe so vedno vzete iz realnega sveta. Spominjam se, da je bil na Kolarčevi ljudski univerzi izžvižgan univ. profesor, ki je pričel ciklus predavanj iz svoje meglenoabstraktne socialne filozofije.

Čudno je bilo takrat, ko si lahko z dobrim lučajem kamna pogodil avstrijskega mejaša, ki je pazil pri finančni stražnici na sovodnju Save in Donave nasproti kalimegdanskega gradu. Za Zemunce tam preko, za te široke in počasne Sremce, večinoma Švabe, je bil Belgrad preko mosta že Balkan z dinamitom in prekucijo, s čudnim, nebrzdanim svobodnjaštvom, z anarhizmom in prikritim bizantinizmom. Pri njih pa je bil red, mir, blagostanje, visoka civilizacija prosvitljeni — avstrijskomadžarski biriči in grofje.

Potem so se vrstila leta strahote in končno se je pojavil iz razvalin tam preko Donave novi Belgrad, njegovo prebivalstvo se je podvojilo, potrojilo, čez noč so se mu razširile ulice, iz nepričakovanega bogastva, ki je pritekalo od vseh strani države, so rasle nove palače, v konjunkturi, ki bi mu je ne bi mogel nihče prerokovati, se je širil vse do Višnjice in Banjice in še dalje proti Avali. Končno se je strnil Zemun v eno z njim in postal njegovo predmestje.

Prebivalstvo je raslo in raslo. Šumadija in Macedonija sta dali večino, prilil se je Banat, Črna gora s številnimi uradniki in uradnički, študenti in penzionisti, Lika in Dalmacija s stotinami težakov in sezonskih delavcev, Hrvaška in Slovenija s precejšnjim številom uradnikov. Da se je pestrost še povečala, je prišlo še kakih 10.000 ruskih emigrantov skupaj s Kirgizi. — No, po raznovrstnosti prebivalstva je Belgrad prav gotovo veliko mesto, po skrajno nasprotnih nazorih teh različnih prebivalcev pa tudi. — Narodnosti, vere, stoletne navade in običaji ločijo ljudstva med seboj in na prvi pogled bi človek mislil, da ne bo nikoli mogoče izravnati teh nasprotij. Pravili so mi, da je Rusija radi svoje prostranosti in duhovne širokosti amalgamirala vse, kar se je v njih naselilo in je vse pretopila v Ruse. Postavil bi trditev, da imajo tudi Srbi mnogo te širokosti ter da Šumadija, šumadijski del Belgrada polagoma presnavlja svoje prebivalstvo, ga pretaplja, ne sicer popolnoma, toda v toliko, da se polagoma izgublja individualnosti. Močnejše skupine se laže in dalje držijo, druge pa se hitreje presnavljajo.

Toda presnavlja se tudi srbska večina. Stare »bake« in »dedi« jokajo za onimi »poštenimi časi«, ko so se poznali vsi od Kalimegdana do Čubure, za ono moralno dobo, ko je bila že vsaka ločitev zakona težka senzacija. To so bili časi, ko je hodil kralj med narod ter ogovoril tega ali onega: »Kako si bre!« — Na praznik Vrbice (sobota pred cvetno nedeljo) na ta ljubki otroški praznik so bili svoje dni na primer gostje dvora, danes pa tega ni več. Niti se ne »slavi« več, morala pada, patriarhalnost je utonila, prišla je Sodoma in Gomora!

Toda vendarle, zaenkrat se presnavlja samo še mentaliteta, karakterji posameznih skupin se pa skoraj še docela ločijo. Ljudje so izšli iz različnih pokrajin, iz docela različnih kulturnih prilik, šeg in navad in tako so podedovali in izoblikovali značaje, ki jih tudi tu ni mogoče spremeniti, ne zatajiti. Južni Srb je zvit, potuhnjen, skrajno skromen, podjeten. Vojvodinec, »lala«, dobrodušen, širok kot njegova ravnina, precej zane-marjen, a moralno često ne preveč natančen. Bosanski musliman je videti skoraj anacionalen s svojim poudarjanjem vere čez vse, belgrajskemu slovenskemu uradniku je vsak netočno rešeni akt atentat na državo.

Madžarov je v Belgradu precejšnje število. Prišli so iz raznih krajev Banata in Bačke, kjer so povsod natreseni. Čudno je to, da Madžari v Banatu imovinsko niso najmočnejša skupina, čeprav so tej pokrajini nekaj desetletij absolutistično vladali, temveč da tvorijo v glavnem banaatski poljedelski in industrijski proletariat. Tudi madžarski dotok v Belgrad je v glavnem proletarski. Iz njih se je rekrutirala večina brodarjev v savskih in donavskih pristaniščih, nadalje so obrtniki in sploh manjši ljudje. Svojih šol nimajo, v borbi za socialne pravice tvorijo eno falango z domačim proletariatom, sicer pa so med seboj precej povezani v eno družino. Kulturno so skoraj nad domačim delavstvom. Njihovo subotiško »Naplo« je po višini naklade drugi list v državi in med njimi zelo razširjen zraven drugih, predvsem socialnih časopisov. Madžarska inteligenca pa ne mara Belgrada. Številni inteligenčni naraščaj iz banaških gimnazij gre rajši v Zagreb ter se v njem boljše počuti.

Nemec je postal s Hitlerjem hitlerjanec in je še bolj samozavestno zravnal svoje hbrtenico. Spojil se je s številnimi Nemci iz Reicha, ki so svoje interesne sfere zelo razširili na Balkan. Kulturno je nad vsemi drugimi. Nemci imajo svoje šole, svoja vzgajališča, svoje klube. Iz njihovo-

vega vedenja in ravnanja se vidi, da hočejo veljati za »izbrano« ljudstvo. Nemške vasi v Banatu so najurejeneje in najbolj čiste; to čistočo so prenesli tudi v Belgrad. V dnevnem besednem zakladu belgrajske srbščine je precejšnje število terminov, ki jih je nemški del Vojvodine presadil na belgrajska tla. Nemci iz Vojvodine čutijo polno državno pripadnost, konsekventno spoštujejo državne oblasti in izpolnjujejo zakone, toda biti hočejo življenje zase, ločeni od vsega drugega. Ker je Nemčija fašistična, hočejo biti, ne da bi o tem globlje premišljali, po večini tudi sami fašisti, čeprav so bili nekdanj celo radičevci, pribičevci in pašičevci. Razni Hodjere in Ljotići so njihovi ideali. Ko je l. 1935. priredil Hodjera velik shod ob zemunskem mostu, je precej zborovalcev govorilo po nemško.

Beseda »Rus« je za belgrajčana poseben pojem. Rusov-emigrantov belgrajčani ne marajo, pa čeprav so oni na njegov razvoj vplivali bolj kot katerikoli drugi novodoseljenci. Bili so mu prvi zidarji zunanje oblike, regulirali so njegovo kulturno življenje ter pospešili njegov moralni razvoj v negativnem in pozitivnem smislu. Oni imajo v rokah boljša zabavišča, uredili so prve mlekarne, razne plavalne in veslaške klube in bili prvi športski trenerji. — Njihovi arhitekti so urejevali belgrajske ulice, parke in trge, njihove žene so poaristokratile magnatske »porodice« v Belgradu. In vendar srednji sloj, pretežna večina Belgrajčanov ne more trpeti Rusov. Povprečni Belgrajčan smatra, da se je vseh devet ali koliko tisoč Rusov usedlo le na boljša mesta in se »uhlebilo« na račun domačega prebivalstva. Vprav zato oni ne trpijo teh bivših »generalov«, »polkownikov, vitezov in grofov«. — Pa ni tako! — Res so Rusi živelj zase, kot ena ali prav za prav dve družini. Med njimi pa je polno bolj črnih revežev kot si jih moremo predstavljati. Ko se spomnim ubogega Volodjo z Dorčola, mi vselej pridejo na misel Dantejevi verzii:

... »Non é maggior dolore che
riccordarsi del tempo felice
nella miseria...«

Ti ljudje so nekoč polnili in vzdrževali letovišča in zimovališča Evrope, jo često plemenitili kulturno in srčno, sedaj pa so vklenjeni v tesna, smrdljiva dvorišča starih belgrajških hiš, umirajo sušični in zapuščeni v težkih spominih na nekdanje dni. Njihove žene si morajo, kljub njihovi silni navezanosti na družino in intimni domačnosti, služiti kruh s svojimi telesi na oglih belgrajških ulic. — Kar se tiče čisto kulturnega življenja, so to najkulturnejši del Belgrada. Univerzo so v veliki meri baš njihovi znanstveniki dvignili na večji znanstveni niveau. Njihovi gledališki odri so prežeti s pravo umetnostjo; njihove predstave so vedno nabito polne. Še celo varijetejem so baš oni dali neki umetniški kolorit. Njihove šole so zelo dobre; znajo vsi po nekaj evropskih jezikov, ne stopajo pa, zlasti starejši, vzporedno s kulturnimi strujami. To so precej konservativen element, z mentaliteto, ki so jo prinesli dvajsetega leta iz Rusije in ki se tudi v novih prilikah ni dalje razvijala. Sicer so spoznali tukaj delo, trpljenje in pomanjkanje, toda socialne ideje so zanje slejkoprej »boljševizem«. V zunanji formi hočejo biti še vedno višja kasta, zato živijo večji del življenja ločeno od ostalega Belgrada in svoje tegobe radi zakrivajo. Ob filmih novejše, sovjetske produkcije, ki jih brez izjeme posečajo, sem jih videl, kako so otožno smrkali in brisali potoke solza. Gledajo

domovino in ta tedaj ni zanje ne boljševistična ne brezverska, ampak le domovina v vsem vzponu življenja in moči.

Mlajši rod je drugačen. Nasledil je rusko širino, ima neverjetno voljo do dela in čim globljšega spoznanja, govori isti čisti jezik očetov in mater, le misli in pogledi na svet so mu drugačni. Življenje čuti in dojema drugače, konkretnje kot njegovi starši. Zrasel je v drugih okoliščinah, za nekdanje dni ve le iz pripovedovanja svojih roditeljev. Vidi pa življenje tako kot je ter se ne čuti nič vzvišenega nad navadnimi ljudmi. Mlajši rod je zanesel neslogo v svet ruskih emigrantov. V družinah so idejni razkoli zelo pogosti. Starejši nazivajo mlajše boljševike, ker jih drugače ne znajo opredeliti. Mlajši poskušajo vplivati na emigrantsko sredino, pa ne uspevajo kdo ve kaj, kljub temu, da često javno manifestirajo svojo voljo. Čul sem, do sa zasnovali pokret za vrnitev v Rusijo, toda starejši so se uprli in se križajo pred temi »boljševiki«, ki so zrasli v njihovem gnezdu.

Pravoslavja skorajda nisem poznal prej, dokler ga nisem videl pri belgrajskih Rusih. Belgrajske pravoslavne cerkve so namreč vedno prazne, bodisi ob delavnikih, nedeljah ali praznikih. Pri Rusih pa sem videl toliko svetih ikon, toliko vdane pobožnosti, križanja in klanjanja, kolikor ga nisem videl nikdar pri najbolj fanatičnovernem belgrajskem Srbu. Majhna ruska cerkvice ob Markovi baziliki na starem groblju, okrašena z desetimi vranglovskih zastav, je često polna. Parkrat sem šel opazovat »Voskresenje«. Zbralo se je nekoliko tisoč emigrantov uradnikov, zasebnikov, kolporterjev, trgovcev, mlekarjev, generalov in prostakov, dam in vlačug in v tujini je tisočkrat odmevala pesem »Hristos voskresje od mrtvih« . . . Ponavljala se je ne le s fanatizmom, ampak z nekim trdnim upanjem in vero, ki je nisem nikdar opazil pri drugih pravoslavcih. To je bila neka čudna identifikacija vere, ljubezni, narodnosti in domovine.

Prav na robu Belgrada, še dalje od Smederevskega džerma, v Mokrem lugu, so zgradili svojo naselbino Kirgizi. Na obeh straneh lične male kajžice, po sredi blaten kolovoz, med hišicami tempelj Budhe. Okoli kajžic se podijo precej čedno opravljeni otroci, s tenkimi, nekoliko krivimi nogami, debelimi glavami, poševnimi očmi in močnimi ličnicami. Ko kriče, mešajo turkestanščino, ruščino in srbsčino. Ob hišah perejo košate kirgizke belgrajsko perilo ter šivajo copate za belgrajske »pijače«. Očetje so večinoma vozniki pri raznih novih gradbah. Ti ljudje se precej razlikujejo od Rusov, čeprav so vezani nanje. Izredno so marljivi in delavni, skromni, tihi, v svojem življenju sami zase. — Na univerzi je nekoliko njihovih sinov, ki se odlikujejo po veliki bistrosti in hitrem razumevanju. — Toži se jim po stepah in po prostranosti ter so prav zato videti ubiti kot ptice v kletki, brez svobode.

Belgrajski Francozi se vedejo kot gospodarji. Zanimajo se le za »velike« posle, ali pa so nositelji raznih kulturnih misij. Njim ne ugaja balkanski Belgrad s svojimi posebnostmi, doma se počutijo le v »boljši« kavarni pri »Ruskem carju«. — Na Kotežneimaru, v tem kvartu samih vil, imajo sestre sv. Jožefa francosko šolo in gimnazijo za deklice, na Vračaru pa francoski fratri drugo za dečke. V pedagoškem pogledu so te šole nemara nabolj nazadnjaške v Belgradu. Toda glavno je, da se deca belgrajske smetane že v mladosti nauči francosčine in dobi s tem prvo in glavno injekcijo »otmenosti«. Na Kotežneimaru imajo fratri tudi francosko cerkev. — Belgrad hoče biti hvaležen Franciji in ji zato po sili slediti.

O JOHNU KNITTLU

KARL FIGDOR

I. O branju knjig

Branje knjig je nevarna zadeva. Naj se človeku zdi, da zre še tako hladno na stvari tega sveta, vedno znova se mu pripeti, da se zaljubi v kako knjigo. Človek je mlad, ima več kot zdrav tek, in z ideali je prenatrpan, da bi se skoraj razletel. Išče, bori se z življenjem, kakor ve in zna in se opoteka od enega bridkega razočaranja do drugega. Tako trdovraten je v svoji veri in tako pogosto razočaran. Išče si svojega junaka. Išče usode, v katero bi lahko z občudovanjem zrl in jo podoživljal. Zato bere in bere, in knjige gredo mimo njega. Vsaka naslednja razvrednoti prejšnjo.

In potem nenadoma iztakne knjigo, ki ga pretrese, vzburka, zmelje, gane do solz. Kajpak, premlad je še, da bi vedel, da je vsaka zares velika, dobra knjiga nehoten izraz njegovega časa, in tako čas sam, ki ga kliče, in glas njegovega lastnega duha, ki mu iz knjige že oblikovan in ubran odmeva. Kar je človek še samo čutil in še ni mogel izraziti, to je tukaj izrečeno. — Prvič in, kakor verno veruje, za vselej.

In potem pridejo leta, življenje mu je odprlo svojo grenko šolo, ideali se mu menjavajo, vsak izmed njih ruši drugega. Išče še vedno, toda postal je za spoznanje modrejši, a samo za spoznanje. Čas teče v svojem krogotoku dalje, pretresi od včeraj niso več pretresi, kajti svet je včerajšnja duševno bolezen že zdavnaj prebolel in boleha za kako drugo.

In tako se zgodi, da obide človeka strah pred knjigami od včeraj. In po pravici. Kajti če mu pride po naključju v roke knjiga, ki je bila še včeraj zanj razodetje, se danes bolestno zave, da v nji ni čudeža, ki ga je videl nekoč. Kako vendar je bilo to? se nasmehne. Počasi spoznava, da je obenem s časom tudi sam postal drugačen. In — človek med ljudmi, kakor je še vedno ostal — spet poželjivo in nestrpno išče.

In spet ne razume, ne gre mu v glavo, da te knjige morajo biti, da lahko postanemo, kar postanemo, da moremo zrasti preko časa in s tem preko samega sebe; in da se v rahli komiki našega nerazumevanja skriva globoka tragika vsega zemeljskega dogajanja. Cid je bil v trenutku, ko je začel s topovi streljati v viteške oklepe, komičen, toda počasi človek tudi spozna, da je kljub topovom in podrtim oklepom nekaj vendarle ostalo: neugonobljivi heroizem duše.

Tako se zgodi, da tudi knjige ostanejo, čeprav smo se mi spremenili in nas več tako ne očarajo. Očarale bodo druge. Seveda, takih knjig ni veliko. Samo tiste, ki vsebujejo še nekaj več, kakor svoj čas, ki je v njih košček tiste resnice, ki ne umre, ker je na njej zgrajen človeški svet. Tiste velike resnice, ki nima nič opraviti z malimi resnicami posameznih stoletij. Le knjige, ki se dotikajo osnov našega življenja, ostanejo. In čeprav nas ne očarajo vdrugeč kot so nas prvič, nas vendar spremljajo vse življenje.

Iz nič in iz neusmiljeno logičnega zemeljskega dogajanja stopajo pred nas ljudje, katerih srca so v takih knjigah. Pišejo, ker bi ne mogli živeti, če bi ne smeli biti iznanjevalci svojega najglobljega in najvišjega spoznanja o svetu in če bi se ne smeli žrtvovati za to spoznanje.

Eden izmed njih je John Knittel.

II. Življenje Johna Knittla

Njegov oče je bil pastor v Švici, eden izmed njegovih bratov je pastor še danes. K njegovim direktnim prednikom po materini strani spadata Andreas Hofer in slikar Arnold Boecklin. »Moja mati mi je povedala,« pripoveduje John Knittel, »da sem prišel na svet kot sedemmesečni embrio na neki indijski železniški postaji. (Njegov oče je bil tedaj v službi baselskega misijona v orientu.) Neki zdravnik, po rodu Anglež, ki je bil slučajno v vlaku, me je kakor kolo vihtel po zraku in me tako obudil v življenje. To je bilo 24. marca 1891. V Dharwasu, provinci Bombay. S tem prvim dihom sem vsrkal vso tamošnjo zverjad, vse bogove in vse vonjave, toda tudi resnobo in prizadevnost, dobri lastnosti soka, ki mu pravijo nemška kri. Saj moj oče je bil takrat še Württembergčan, sin nekega esslinskega livarja zvonov...« In nadalje:

»Ko mu je bilo pet let je prišel John Hermann Emanuel s svojima staršema ter z bratom in sestro (pozneje je bilo še pet otrok) in z drugimi misijonskimi otroki v Švico. Kot petleten, oborožen z zobmi, sem pil v Adenu še zadnji poslovilni pozdrav s prsi svoje Ajale. Ko me je zapustila in se vračala v Indijo, sem vse dneve prejkokal, in v duhu še danes vonjam tega indijskega dekleta. Muzika in sandalovina se mi še danes vežeta s predstavo njene kože.« Govoriti ni znal tedaj razen kanarščine, nekega maharatskega dialekta, skoraj nič in njegova prva naloga v Evropi je bila, da se je učil švabščine. Tukaj, v teh prvih letih njegovega doživljanja, moramo iskati vzroka, zakaj ga ni antiteza med vzhodom in zapadom nikoli zapustila. Kakor le malokateri Evropec razume John Knittel tisto, kar je Evropi tako oddaljeno, in zakaj se vzhod in zapad ne moreta, kakor je dejal nekoč Kipling, nikoli sporazumeti.

Kako naj bi se bil ta mali divjak znašel v ozki meščanskosti švicarske šole? Ni bil navajen, da bi se po meščansko vklanjal. Tuja mu je bila vsaka avtoriteta, ki bi smela po diktatorsko prikrojevati njegovo dušo. »Indijsko mleko mi je bilo v krvi,« je priznal kot odrasel mož. »Bil sem kaljen zoper Mojzesove postave, prestopal sem jih, kolikor je bilo v moji moči, na levo in na desno ter bil vedno znova in znova kaznovan. Tako sem zrasel v pravo barabco, bil konfiniran, in potem so prišla leta strašnih duševnih muk in slabe vesti, posledica »meščanske« vzgoje. To me je napotilo k naravi in k osrečujoči muziki in umetnosti.« Že tedaj, kot mladič, je napisal svoj prvi roman. In pri vsem tem je bral, kar mu je prišlo v roke, v prvi vrsti Nicka Carterja in Sherlocka Holmesa namesto Goetheja in Schillerja, kakor bi se spodobilo dostojnemu evrop-skemu fantiču. Ob Renu si je zgradil lopo in kot prostovoljen Robinson prebil tam skoraj ves svoj čas. »Tam sem sedel ob lepih pomladnih dneh in sanjari, moje misli so bile kakor ptice selivke, ki svobodno preletavajo velike razdalje. Svet me je začenjal težiti.«

In potem so ga spet vklenili. Vtaknili so ga v gimnazijo. Učitelja, kateri ga ni mogel nič pravega naučiti, je smatral za velikega osla. Zagrešil je tisoč mladostnih neumnosti, tako n. pr. je splezal nekega dne na zvonik baselske stolne cerkve in priti so morali gasilci, da so ga spravili doli. Vtaknili so ga v neko drugo šolo. A on je ukradel nekemu prijatelju kolo in izginil za nekaj tednov, dokler ga niso v Ženevi aretirali in ga poslali nazaj k očetu.

Kaj naj store s fantom? Z obrtno šolo ni bilo nič; poslali so ga v neko predilnico in tkalnico za vajenca. Pastorjevi so bili obupani. In tedaj je nastopil nenadoma velik preobrat. Nekje v Bernskem Oberlandu — bilo mu je ravno devetnajst let — se je prvič zaljubil — tako nebrzdano in divje, kakor je bilo pri njem vse, kar je do zdaj počel. Dekle je odpotovalo v Anglijo in on je pustil vse ter šel za njo.

Tako se je znašel nenadoma sam v tujem velemestu. Nikogar ni poznal, nihče se ni zmenil zanj. Ker ni mogel nikjer dobiti denarja za prenočišča, je spal na klopih v Hyde-Parku. Končno se mu je vendarle posrečilo, da je staknil službo nizkega bančnega uradnika. Zdaj je hodil podnevi v službo, ponoči pa je študiral in sicer tako vztrajno, da je napravil dva doktorata. Ali še vedno ni vedel, kaj naj prav za prav počne na svetu. »V meni je vse vrelo,« pravi sam. »Tisoč razočaranj, večne zaletelosti. Vse je bil en sam mladostni zagon.«

Tako se je ta tuji pastorski sin z globokimi, žarečimi očmi pod opazujočimi obrvmi in lepim visokim čelom neprestano vrtil v krogu in vedno znova udiral preko svojega sveta. Hotelo se mu je pustolovščin, boja in predvsem zmage. Kje in kako, po tem ni spraševal. Banke se je počasi naveličal. Kako se je to zgodilo, je uganka: toda nekega lepega dne je bil lastnik ladje na Temzi. Potem čez noč trgovec s filmi in nazadnje špekulant. Sredi vsega tega ga je zalotila velika vojna. »Temna leta,« piše John Knittel. »Potegnila so me iz površine v globokost življenja. Zdaj sem se končno zavedel, da nisem prav za prav nič, če ne človek.« Skromno in obenem veliko spoznanje.

Iz tega spoznanja se je rodil njegov prvi roman: »Potovanje Aarona Westa«, ki je bil tudi njegov prvi uspeh. Toda kljub temu: v mali vasi, v kateri je delal, ga je veliki nemir zopet obšel. Odpotoval je v severno Afriko. Potem v Švico, na katero se je čutil kljub njeni ozkosti trdno navezanega. Tam je živel v nekem gradu ob Ženevskem jezeru osem let s svojim prijateljem Robertom Hichensom. (Ta je sedaj znan angleški pisatelj.) Vsako zimo pa ga je vabil orient. Ustavljaj se je v Algeru, v Tunisu in v Maroku. Prepotoval je Saharo in Visoki Atlas. In nato spet nekaj, kar je značilno zanj: sredi puščave si kupi oazo, v kateri rasejo palme in se pase v nji precejšnja čreda ovac. Leto za letom se je potem v svojem naivnem posestniškem veselju vozil tja, da bi potegnil letni izkupiček. In čeprav je znal arabščino že dolgo najmanj tako dobro kakor povprečen Arabec in čeprav so se mu belobradi šejki vedno znova s solznimi očmi zaklinjali, je moral vendarle vsako leto ponovno izvedeti, da od vsega tega velikega bogastva ni zanj prav nič ostalo. Kaj se je menil za to John Knittel? Vedno je šel s smehljajem preko vseh denarnih zadev.

Odšel je v London. Napisal je nekaj dram, nekatere sam, druge skupaj s Hichensom. Ker mu jih ni hotel nihče uprizoriti, je sam prevzel vodstvo nekega londonskega gledališča in jih uprizarjal izmenoma z velikimi klasiki svetovne literature. Toda publika noče za njim, raje poseča revije v sosednjem gledališču. Tako mora ta hram umetnosti zapreti. Spet en sen, ki se mu je podrl.

Znova ga vleče v Maroko, v Marakeč. Tam preživi dve leti in piše. Njegova pot, polna pustolovščin, se vije zmerom med orientom in okcidentom. Ko mu postane spomladi na jugu prevroče, se pojavi v Evropi, drvi skozi razne pokrajine, obiskuje prijatelje med veličinami

svetovne literature in javnega življenja, a kadar odlete ptice selivke v toplejše kraje, se tudi on odpravi spet na jug.

Zdaj preživlja zimo v Egiptu, v bližini Kaira, kjer ima majhno posestvo. Tam živi kakor majhen paša sredi svoje črne berberske služinčadi, s svojim priljubljenim žrebcom, ki je zmagal nekoč v egiptskih tekmah. Tamošnje prebivalstvo ga ljubi, ker ima odprte oči za njegove stiske.

Tudi danes je ta notranje tako nežni človek, ki piše ljubezenske zgodbe, še vedno poln življenja ter izredne sile in moči. Boks se tako odlično, da bi ne bilo dobro komu priporočati, naj se poizkusi z njim. Jaha izvrstno in enkrat je bil švicarski prvak v golfu. Nekoč je treniral celo za tek na dolgo progo za olimpijske igre. Dihalno šolo indijskih jogijev pozna do zadnjih potankosti. Po postavi je velik, širok in krepak. Kakor nekoč je tudi še danes dostopen vsaki duševni emociji, pravi otrok današnjega časa pa se pokaže v njem, če se sreča s kakšnim idealom, o katerem meni, da ga je vredno doseči. Plod njegovega bivanja v Maroku je bil predvsem roman »Abd el Kader«, borbena knjiga, ki se obrača proti brutalnosti imperialističnih kolonizatorjev. Njegova zadnja knjiga »El Hakim« je izraz nacionalne egiptске borbe proti angleškemu diktatorju, ki se je pravkar z uspehom zaključila. In kljub vsej tej nepopustljivosti je v njem vendarle sila, ki očara ljudi, s katerimi se sreča. Nemara je to kos otroka v njem, ki zmerom znova prevlada v njegovem značaju; nekakšna dionizična prešernost, ki ne vprašuje za čas in kraj, ampak je preprosto tukaj in že vnaprej računa s tem, da morajo ljudje najti človeški odnos do nje.

Tak je on kot človek, kot osebnost, in izraz te osebnosti so tudi njegova dela.

III. Njegovo delo

Zunanja in notranja razvojna pot vseh močnih ljudi je v svojem jedru vsa prežeta z neko železno logiko. Le s šibkimi se igra usoda tako dolgo, dokler jih ne stre. Literati od naključja do naključja ustvarjajo svoje »slučajne« proizvode, resnični pesnik stopa po trnjevi poti navzgor od postaje do postaje — do križa. Vsaka postaja je nujnost zase in izhodišče za nadaljnji vzpon. Tako je tudi s Knittlovim delom — že danes. Vije se okoli človeškega srca, vodi v njegove prepade in višine. Vsi njegovi junaki in junakinje so borci in uporniki. Vstajajo zoper otopelost mase in vihte meč za to, v kar verujejo. In tako obstajajo, zmagujejo ali padajo ob tragičnem zoprvanju božanske in človeške pravice. Od »Aaron Westa« pa do »El Hakima«, ki je do sedaj njegova zadnja knjiga, se vedno znova javlja ta problem, in vendar: kako neizmerno bogata je paleta tega čudovitega upodobljevalca ljudi. Postave, kakršna je »Tereza Étienne« v knjigi, ki je po njej imenovana in ki je zdaj prevedena tudi v slovenščino, ali pa kakršna je svetla, nežna in vendar tako močna Sylveli v človeški simfoniji »Via mala«, so nepozabne. Ali pa Isis, ponovno učlovečenje tisočletja stare egiptске princese v nenavadnem »Sinjem basaltu«, romanu iz onstran časa. In mala Azira iz »El Hakima«, to malo dekletce iz sodobne egiptске vasi, ki se izgubi kot varijetejska plesalka pariških nočnih lokalov in najde potem vendarle pot do svojega fanta iz mladostnih let, ki je postal medtem znamenit zdravnik in je pred smrtjo sklenil, da jo poišče.

In njegovi možje! Vsi nosijo v sebi neomajno vero v neuničljivo pravico (čudovit je Abd el Kader z Visokega Atlasa, mož, ki do svojega bridkega konca vztraja v borbi proti francoskim strojniam in letalskim bombam) in obenem tudi tragično slabost svoje velike, enkratne ljubezni.

In še nekaj moramo pripomniti: Knittlovo razmerje do narave je kakor razmerje svobodne zveri do nje. On ne živi *ob* naravi, kakor mi drugi, marveč *z* njo. Srka iz njenih vrelcev in zato jo pozna z vso njeno dobroto in demoničnostjo. In tako ve tudi za magični krog, ki ga je potegnila okoli nas in ki je trden in neizbežen. Njegovi popisi narave, trdno povezani z usodami njegovih ljudi, so klasični. Ne moremo si misliti jezika, ki bi bil bolj zgoščen kakor je Knittlov. In vendar je prepoln plastičnih podob in slik, z njim ume ustvariti ozračje, v katerem se more zgoditi samo to, kar se zgodi. Vredno je prebrati (da navedemo samo kratek primer njegovega jezika) začetne vrste v drugi knjigi njegove švicarske trilogije »Via mala«.

»Bil je topel pomladen dan. Sadno drevje je bilo vsepovsod v polnem cvetju. Iz gozdov se je širil prijeten vonj. Zaradi globokih in mehkih senc so se zdele sosednje gore človeškim očem bližje. Temni vrhovi jelševih gozdov, pomešani s svežim zelenjem bukev, so se ljubko odražali od bujnih, mastnih travnikov v jasah. Pernato lahki oblaki so viseli na sinjem nebu. Silhuete ledenikov in zasneženega Oberlanda so se nejasno lesketale skozi čadasto atmosfero. Zlati križ na mitri podobnem zvoniku lanžberške katedrale je svetlo pobliskaval, rdeče in rjave mestne strehe so blesteče odsevale. Majhne, temne človeške postave so se zaposleno vrtile po strmih vinogradih, da bi jih pripravile za trgatev v jeseni. Rahlo so trepetali visoki jagnedi, ki so v svečanih vrstah stali ob deželni cesti v dolini. Jate črnih vran so zamolklo frfotale nad Renom. Narava je razkošno uživala sladkostrastje.«

IV. In jutri?

Preko individualnih usod pristopa John Knittel (napol nezavedno) k usodni borbi med vzhodnimi in zapadnimi narodi in končno, kakor vsi veliki oblikovalci, ki jim ustvarjanje postane usoda, k Peer-Gyntskem problemu, ki se izraža v faustičnem hrepenenju po osvoboditvi sveta. Tako bo njegov novi roman, ki se počasi bliža svojemu koncu, nemara, da, gotovo, njegovo največje delo. Že zamisel, kakor jo je zasnoval sedaj že petinštiridesetletni mož, je tako močna, da človeka do dna prevzame. Predstavljam si, kako jo bo dovršil tam doli v sončnem Egiptu. Pri zatemnjenih oknih, živeč skoraj brez hrane kakor fakir, obrnjen stran od sveta, otrok, ki se igra z nevarnimi igračkami. Izredno se zna uživljati: kadar riše zločinca, borca ali ljubimca, vedno se docela zlije s postavo, ki vam jo predstavlja. On ne popisuje življenj svojih ljudi, marveč jih živi. In v tem je skrivnost njegovega učinka na nas.

To poletje je prebil v Schwarzwald, v Nemčiji. Tam je, ne romana, marveč problem, ki ga je že enkrat obdelal v romanu »Via mala«, zdaj še enkrat izoblikoval v odrski obliki, v komadu, ki je verjetno, da bo uprizorjen v mnogih gledališčih. In še dva druga komada je med svojim drugim delom napisal v zadnjem času. Neposrednost odra ga vedno znova priteguje. Čeprav je (kljub vsej svoji strnjeni dikciji) v bistvu le široko snujoč epik, ume iz drobnih duševnih kamenčkov graditi usode svojih

ljudi, je po vsej priliki vendarle eden najboljših sodobnih dramatikov. Saj srečujemo v vseh njegovih delih dialog, ki kliče po odru, in scene, v katerih se srečujejo ljudje v medsebojnem besednem boju, nikakor niso med slabimi.

Vsestranski, blesteč in vendar zaključen v samem sebi, ves iz enega kova — tak je John Knittel.

Strmo stopa po svoji poti navzgor in, če hočemo ali ne, kadar ga beremo, nas potegne za seboj.

Iz rokopisa prevedel J. Ž.

Z A P I S K I

CHAPLIN IN H. G. WELLS

Chaplin in Wells sta se seznanila leta 1927. v Londonu na premieri nekega Wellsovega filma, kamor so ju povabili kot častna gosta. V gneči med radovedneži, občudovalci, fotografi, novinarji in filmskimi ravnatelji se kajpak nista mogla kdo ve kako približati, in tudi med predstavo nista mogla prebiti ledu. Chaplin snubi svojega soseda z vso spoštljivostjo, ki jo čuti do velikega enciklopedista, Wells pa je slej ko prej trd in nekoliko zapet, pravi angleški gentleman. Šele po predstavi, ko večerjata, se razvnameta, začneta govoriti o Rusiji, o vzgoji in socializmu, o biko-borbah, o Londonu in — celo o luni. Ob pozni uri spoznata, da sta drug drugemu prav všeč: Chaplin ugotovi, da je pglavitna Wellsova čednost njegovo preprosto, naravno vedenje, Wellsu pa ugaja Chaplinova elegantna obleka in njegov nenavadni opazovalni dar. In naposled skleneta, da pojde Chaplin k Wellsu na week-end v Easton. Temu povabilu se moramo zahvaliti, da smo dobili zelo ljubezniv opis Wellsovega zasebnega življenja. Chaplin pripoveduje o tem obisku z veliko hvaležnostjo in čeprav je včasih nekoliko v zadregi kakor zmerom, kadar se spominja svojih srečanj z velikimi osebnostmi, ugotavlja že precej spočetka s prtajeno radostjo, da je bil v njunih pogovorih nekak topel, zaupen ton.

— Ob vhodu na Wellsovo posestvo naju čaka deček kakih desetih let in naju neprisiljeno pozdravi s prijaznim mežikanjem. Brez dvoma: sin. Isti okrogli obraz in iste oči. Tak je bil menda H. G. v tej starosti. »Dan, oče!« Midva stopiva iz avtomobila. »To je Charlie!« H. G. naju seznaní. Stisneva si roko. »Dan,« pravim in mu povem, kakšen imeniten dečko je. Mrs. Wellsova je zelo privlačna gospa s pozornimi, krotkimi očmi, ki se smehljajo in venomer nekaj iščejo. Prava dama, s tihim glasom, okrog ust poteze, ki pričajo o humorju.

Vsi bi me radi spremili v hišo; H. G. sam razkaže vse, mojo sobo, jedilnico, dnevni prostor in kot prav posebno izjemo: svojo delovno sobo. H. G. jo imenuje svojo »delavnico«.

»Tu ste torej zapisali vse velike zgodovinske dogodke.«

H. G. se nasmehne in pokima. »Tu se je rodila ‚Svetovna zgodovina‘.«

Soba še ni docela opremljena, toda okrog kamina jo krasede slike, ki sta jih napravila H. G. in njegova žena. »Včasih nekoliko slikam,« pravi. Pokaže mi tudi nekaj vezenin, ki jih je naredila njegova mati.

»Sem pridite, kadar se naveličate nemira, tu se odpočijte!«

Čutim: to je največja gostoljubnost, ki jo lahko komu izkaže. Toda te sobe nisem nikdar rabil. Zdela se mi je kakor svetišče.

Delovna soba je preprosta in le malo opremljena. Nejasno se spominjam nešteti knjig, imenujem pa lahko samo eno: slovar. Res, imeniten opazovalni dar, da nisem ničesar opazil mimo tega slovarja! Bil je namreč tako velik, ko je ležal na pisalni mizi, da ga nisem mogel zgrešiti!

Od hiše je čudovit razgled na deželo. Široki, z drevesi zasenčeni predeli, kjer se krotko pasejo živali. Mrs. Wells naju pokliče k lunchu na vrt. »Junior« je tudi prišel. To je dečko; precej sem ga tako krstil. Pogovor med očetom in sinom teče neumorno. Globokoumno razpravljata o želu ôs, ker pravkar brenči ena takih živalic okrog mize. Predmet mi je nekoliko tuj in ne morem prav slediti. Toda zelo zabavno je. Poslušam in se smehljam. »Junior« je zelo duhovit. Očeta obsipava z dovtipi, vendar pa dobro vidim, da se H. G. v resnici igra z njim. Njegove oči so nekako ironično mežikale. Ponosen je na svojega dečka in prav je tako.

Po lunchu smo na travniku in večino popoldneva preždim v uti na vrtu. Samega me puste in tako nekoliko zaspim. Pozno pod večer pride nekaj prijateljev. Skoraj sami literati; pogovor je zelo omikan. Zadnji je St. John Ervine, dramatik in avtor »Johna Fergusona«. Ervine razpravlja z menoj o možnosti, kako povezati govor s filmom.* To vprašanje ga zelo zapolnjuje. Jaz trdim, da je govor nepotreben, ker bi pokvaril lastnosti filma, kakor bi barve skazile skulpturo. Prav tako bi človek lahko poslikal marmornata lica z rdečo barvo. Film je pantomima. Saj sicer lahko gremo v gledališče. V filmu pa naj se fantazija razmahne.

Kmalu vstopi še drug Wellsov sin. Ta se je vrgel bolj po materi. Nato sklenemo, da bomo predstavljali »uganke«. Tudi mene izberejo za igralca. Igram vojščaka Orlanda in sprožim veliko smeha, ko si nataknem kot čelado — čeber za premog. Potlej: Noetova barka. »Junior« igra posamezne živali, palica mu služi za jelenje rogove, s klobukom na palici pokaže velbloda, in z naglimi posrečenimi spremembami posname tudi slona in še mnoge druge živali. Jaz sem stari Noe: odprem dežnik in se ozrem proti nebu. Potlej stopim v barko in drugi prično ugibati. Nato zapleše H. G. ples v lesenih coklah in se imenitno odreže. Vse to gre pozno v noč in zelo se čudim Wellsovi vitalnosti.

Drugo jutro me zbude glasovi, ki kličejo v zboru: »Radi bi govorili s Charliejem Chaplinom!« To ponavljajo zmerom znova — že pol ure me čakajo pri zajtrku. Ko pozajtrkujemo, se lotimo nove igre, ki jo je izumil sam H. G. Igrali smo jo vsi — na skednju. Kombinacija hazene in tenisa. Zelo razburljivo in zabavno. Nato sprehod proti posestvu Lady Warwickove. Med hojo se venomer spominjam, kako čudno je bilo ponoči, ko sem ležal v postelji in so v gozdu rúkali jeleni. Ta grad Warwick bodo menda podrli z vsemi čudovitimi vrtovi. Človeka se poloti žalost ob tej misli. In vendar je v tem propadu neka posebna lepota. Vsak propad je po svoje veličasten. H. G. mi pripoveduje, da so ljudje tu na deželi vsi ubogi. Lepa misel: stoletna kultura umira, velika še v svojem razkroju.

* Chaplin je napisal te spomine leta 1927., torej preden je nastal zvočni film. Zanimivo je, da Chaplin še danes vztraja pri svojih takratnih nazorih. — Op. pr.

Vrnemo se na čaj; zvečer jim pokažem, kako se igra baseball: to se mi imenitno posreči. Večerja nama izvrstno tekne, posebno, ker smo se tako razgibali. In ko ležem v posteljo, se hvaležno zavem, kakšne krasne počitnice imam.

Drugo jutro pa moram že na pot. Toda zjutraj greva s H. G. še na sprehod. Obiščeva staro vaško cerkev iz enajstega stoletja. H. G. mi pripoveduje, kako so posamezni lordi iz okolice vplivali na razvoj umetnosti v teku stoletij. Tu počiva rodbina Lady Warwickove in drugi plemiči. Nagrobni kamni za cerkvijo kažejo kiparstvo posameznih razdobij. Tudi na stolp sva stopila, da se razgledava po deželi, nato se vrneva k lunchu. H. G. in sin me spremita do voza. In ko se vracam v mesto, razmišljam o tem, ali je hotel Wells mene spoznati, ali mu je bilo na tem, da se jaz seznanim z njim. Toda eno vem: da sem se res seznanil z Wellsom. In to prijateljstvo mi je zelo, zelo dragoceno. —

Tako Chaplin. Njegov obisk pri Wellsu je samo odlomek iz njegove prve in menda edine knjige »Halo, Evropa!« Priznati si moramo, da Chaplin ni kdo ve kako imeniten pisatelj; marsikaj je pri njem samo površna reportaža in posrečena pripovedna improvizacija. Toda tudi ta povprečna beletrija razodeva živec tega srečanja: Chaplinovo véliko, skoraj otroško spoštovanje do moža, ki je nemara najzanimivejši zgodovinar v sodobni pisariji — in Wellsov preprosti, simpatični, docela neučenjaški značaj. Res, da je njuno srečanje nekako »angleško« — podobno sestankom, ki jih beremo v romanih gospoda Galsworthyja: oba si prizadevata, da bi se približala, a vendar ostane med njima veliko besed neizgovorjenih. Včasih se mi zdi, da je ta obisk nekakšna zgodba o nesrečni ljubezni med dvema velikima socialistoma, ki se zaman trudita, da bi drug drugega razumela. Veliko mest v Chaplinovi knjigi govori namreč o vse drugačnih srečanjih, ki o njih véliki igralec ne pripoveduje samo z občudovanjem in spoštljivostjo, marveč z resnično ljubeznijo. Toda to so samo srečanja z ljudmi iz najnižjih proletarskih predelov. Ob teh mestih nenadoma razumeš intimne kontraste med Wellsom in Chaplinom, ki sta si pri vsej svoji intelektualni sorodnosti tako zelo različna: Chaplin, ta večkratni milijonar, ki ima v Hollywoodu vilo s štiridesetimi sobami, je po svojem srcu še zmerom otrok londonskih predmestij, dočim je ljubeznivi enciklopedist Wells pri vsej svoji optimistični veri v socialno evolucijo našega življenja vendarle tipičen predstavnik angleškega meščanstva. In prav zaradi teh komaj zaznanih kontrastov je menda srečanje med njima tako zanimivo.

F. Kalan

R A Z N O

DELA OTONA ŽUPANČIČA

Pri »Akademski založbi« v Ljubljani so pravkar izšle tri lične knjižice: »Dela Otona Župančiča«, ki jih je uredil Josip Vidmar. V njih je zbrano skoraj vse Župančičevo pesniško in odrsko delo, razen najnovejših pesmi, ki jih je pesnik priobčeval zadnja leta

v »Ljubljanskem Zvonu«, in še v nekaterih drugih listih. Izpuščenih je tudi nekaj pesmi iz prvih zbirk, ki jih v svoji avtokritičnosti pesnik že v svojo prvo antologijo »Mlada pota« ni sprejel. Prvi zvezek »Del Otona Župančiča«, ki ima skupni podnaslov »Mlada pota«, vsebuje po večini pesmi iz zbirk: »Čaša opojnosti«, »Čez plan«, »Samogovori«, torej

gradivo, ki ga je vsebovala že prejšnja zbirka »Mlada pota«, le da je ta izbor sedaj še precej izpopolnjen, ker je urednik sprejel vanj marsikaj, kar je prej pesnik izpustil. Vrstni red »Mladih poti« je ohranjen v celoti in na novo sprejete pesmi ga le dopolnjuje, ker jih je urednik smiselno porazdelil med prvotne cikle. V drugem zvezku je na prvem mestu ponatisnjena zbirka »V zarje Vidove«. Urednik jo je sprejel v »Dela« docela nespremenjeno. Nato sledi zopet izbor iz »Pisanic« in iz »Lahkih nog naokrog«, nato »Ciciban« in »Sto ugank«. Pod naslovom »Paberki« pa so zbrane pesmi, ki so izšle prvič v jubilejni antologiji »Naša beseda«, nekaj je pa tudi takih, ki še niso izšle v nobeni zbirki. Nato sledi fragment »Jerala«, ki je bil prvič ponatisnjen tudi v »Naši besedi«, iz te knjige so v izbor prenešeni v celoti tudi »Epigrami«, ki so pa izpopolnjeni še z epigramoma: »Zadrega« in »Duh — Matjaž« ter z napisoma: »Napis na hišo« in »Napis za mesece«. Tretji zvezek vsebuje pesnikovo odrsko delo: enodjanko »Noč na verne duše«, tragedijo »Veronika Deseniška« ter fragment »Iz nenapisane komedije«. Tako je torej v tej antologiji zbrano domala vse Župančičevo pesniško delo. Antologija bo nedvomno dobrodošla čitatelji publiki, ki je že dolgo pogrešala takega izbora, zlasti, ker so skoraj vse prejšnje zbirke že dolgo razprodane. Morda bo kdo pogrešal najnovejših pesmi, toda te, če smo prav informirani, čakajo nove, posebne zbirke in niso mogle biti uvrščene v ta izbor. Nedvomno bi tudi marsikdo z veseljem segel po Župančičevem delu v prozi: po člankih, kritikah, nagovorih itd., ki je zelo obširno, karakteristično in bogato. Založnica bi naredila slovenskemu bralcu veliko uslugo, če bi pregovorila pesnika za izdajo tega dela.

Narčte za opremo »Del« je napravil pesnikov sin Marko Župančič. V grafičnem pogledu je izdaja okusna, v priročnem žepnem formatu, lepo stavljena in tiskana s prijetnimi črkami. Morda bi si kdo želel, da bi ne bilo po več pesmi na eni strani, toda to je le malenkost. Vsak zvezek uvaja po ena slika na papirju za fini tisk. V prvem zvezku je reproducirana pesnikova fotografija s podpisom, v drugem zvezku je faksimile verzov sinu in njim odgovarajoče slike drevesa, ki jo je pesnik sam naslikal.

V tretjem zvezku pa je faksimile obširnejšega Župančičevega rokopisa. — K delu se homo v eni prihodnjih številkih še povrnili.

NOBELOVA LITERARNA NAGRADA

Letošnjo Nobelovo literarno nagrado je dobil Američan Eugen Gladston O'Neill, ki se je rodil l. 1888. in je irskega rodu. Oče mu je bil ravnatelj nekega newyorškega gledališča. Njegova mladost je bila zelo pestra in burna. Zašel je v najrazličnejše pustolovščine, živel je skupaj z mornarji, iskalcji zlata in med zamorci, večino tedanje svoje dobe je preživel po pristaniških krčmah in med proletarci v najzapuščenejših predmestjih. Končno sta mu prišla v roke Marks in Nietzsche in hitro za tem tudi Ibsen in Shaw, ki sta nanj nemara vplivala, da je začel pisati drame. Med njegova prva pomembna dela moramo šteti »Travno bilko«, dokaj naturalistično dramo na pljučih bolnega dekleta, ki se godi v sanatorijskem miljeju in ima tragično poanto. Nadalje »Anna Christie«, tragedija prostitutke, ki so jo uprizorili tudi v ljubljanskem gledališču. V višjih družabnih krogih se odigrava drama »Prvi človek«, v kateri obravnava pisatelj s fino psihološko prodornostjo in z močnim dramatičnim stopnjevanjem zakonski konflikt samotarskega učenjaka. Z močno dramo »Vsi otroci božji imajo krila« je posegel O'Neill v pereči ameriški problem zamorstva in razmerja med belo in črno raso. »Strast pod brestič«, ki jo je uprizorilo tudi ljubljansko gledališče, je zelo naturalistična kmečka drama, v kateri je glavni junak star kmet, ki noče dati sinovoma posestva iz rok, marveč se oženi z mlado žensko, ki mu jo pozneje zapelje sin. Drama se konča tragično. Močen odklon od naturalizma pomenita deli: »Cesar Jones«, drama napolciviliziranega zamorca, ki postane začasno uzurpator na nekem otoku v Zahodni Indiji, in »Pod karibskim mesecem«, delo, ki sicer ni dramatično, a polno liričnega nastroja in zato močno učinkujoče. Ekspresionistno in brutalno napisana je drama »Kosmate opice«, v kateri prikazuje nagonskega človeka, nekega ladijskega kurjača, kako je duševno nedorasel, ne samo vsemu civiliziranemu, marveč tudi naravni ani-

maličnosti, ki jo je pisatelj simboliziral v gorili. Prav tako simbolično, oddaljeno delo je tudi »Veliki bog Brown«. — O'Neilla moramo smatrati za prvega in najboljšega ameriškega dramatika. On je bil prvi, ki je dvignil ameriško gledališče na višjo stopnjo in priboril drami ugled. Pred njegovim nastopom so bila vsa ameriška gledališča zgolj trgovska podjetja, ki so jih vodili neizobraženi dobičkarji in služili s kičem. Zato je Američan gledal s prezirom na gledališče in ga v svojem puritanizmu smatral za cirkus, v katerem se zabavajo nižje kaste. O'Neill je bil tudi prvi Američan, katerega komadi so šli skoraj preko vseh evropskih odrov.

NOBELOVI MIROVNI NAGRADI

Večjo pozornost kakor literarna nagrada pa sta vzbudili letos Nobelovi mirovni nagradi. Podelil ju je poseben odbor norveškega stortinga v Oslu, in sicer nagrado za leto 1935. Karlu von Ossietzkyju, za leto 1936. pa argentinskemu zunanjemu ministru dr. Saavedru Llamasu.

Karl von Ossietzky je bil od številnih velikih pisateljev, znanstvenikov, parlamentarcev in kulturnih ustanov ter organizacij predlagan za to nagrado že lansko leto. Toda Ossietzky je sedel v nemškem koncentracijskem taborišču in se pokoril zato, ker ni bil naklonjen sedanjemu nemškemu režimu in ker je pred leti napisal članek, v katerem je obtoževal Nemčijo, da se oborožuje, in norveški odbor, ki odloča o tej nagradi, si je v takih okoliščinah ni upal podeliti. Lanska nagrada tako ni bila nikomur podeljena. Letos pa je bil Ossietzky znova predlagan in na Norveškem so bile hude borbe za in proti, ki smo jih v reviji že

omenili. Nemčija je Ossietzkyja izpustila iz koncentracijskega taborišča, in ker je zbolel na pljučih, se je šel zdraviti v neki sanatorij. V Oslu pa se je borba vršila dalje. Iz odbora sta izstopila tudi dva norveška ministra, ker sta se bala zaradi te nagrade konflikta z Nemčijo. Končno je Ossietzky mirovno nagrado za l. 1935. dobil, in sicer, ker je s svojim publicističnim delom delal za svetovni mir. Nemčija je bila užaljena in njeno časopisje je pisalo, da se je sedaj prvič v zgodovini zgodilo, da je dobil nagrado »izdajalec nemškega naroda«.

Dr. Saavedra Llamas je dobil mirovno nagrado, ker si je kot argentinski zunanji minister stekel posebne zasluge za mir med Paragvajem in Bolivijo in ker je dal pobudo za kolektivni pakt, ki se po njem imenuje. Toda S. Llamas je bil tudi tisti, ki se je posebno zavzemal proti temu, da bi države priznale Italiji zasedbo Abesinije. Zato je tudi Italija pikro reagirala na letošnjo podelitev mirovne nagrade. Toda zdi se, da ti dve velesili z avtoritativnima režimoma v tem vprašanju nista bili docela edini, zakaj nemško časopisje se je hudovalo le zaradi Ossietzkyja, italijansko pa samo zaradi Llamasa. Skoraj ves ostali svet pa je to podelitev z zadoščenjem vzel na znanje, zlasti države z demokratskimi režimi, ki so se za to podelitev posebno zavzemale.

—r

KARL FIGDOR

Karl Figdor, bivši urednik »Berliner Tagblatta«, živi sedaj v emigraciji v Dubrovniku. Ker je osebni znanec Johna Knittla, je napisal za »Modro ptico« članek o njem, ki ga v tej številki v veseljem priobčujemo. Ured.

DEKALOG

ZALOŽBE MODRE PTICE

(Preberite natančno)

1. Poslovno leto Založbe Modre ptice se prične vsako leto s 1. decembrom in se konča s 30. novembrom prihodnjega leta. Zato izide prva številka revije in prva knjiga že v decembru, zadnja (dvanajsta) številka revije pa v novembru prihodnjega leta. Knjige izhajajo zaporedno, vsake tri mesece ena. Prva v decembru, druga v marcu, tretja v juniju, četrta v septembru.

2. Naročnina znaša za vse leto:

za knjige vezane v mehko	Din 180 [—] ,
za knjige vezane v platno	Din 240 [—] ,
za knjige vezane v polusnje	Din 300 [—] .

Naročnina se lahko plačuje tudi polletno, četrletno ali mesečno v enakih obrokih. Poleg te naročnine plača naročnik še enkratno pristopnino Din 10[—], in sicer ob pristopu.

3. Kdor se ne naroči na vse štiri knjige, ne prejema mesečne revije in plača naročene knjige po knjigotrških cenah, to je najmanj 25% dražje.

4. Kdor je reden naročnik Modre ptice, ima pravico, da dobi vsako knjigo, ki jo naroči pri nas in ki je izšla v Založbi Modri ptici, po naročniški ceni, to je 25% ceneje, kakor v knjigotrštvu.

5. Naročnino je treba plačevati zmerom vsaj vsak mesec sproti. Še bolje pa je, če je naročnina plačana vsaj za tri mesece naprej. Kdor ne plačuje naročnine redno, ga opominjamo in mu zaračunamo stroške za opomine. Kdor se tudi opominom ne odzove, mu ustavimo pošiljanje publikacij in izterjamo ves znesek, ki bi ga moral naročnik do konca leta še plačati, po pravnem zastopniku in mu nato pošljemo še tiste publikacije, ki smo mu jih zaradi nerednega plačevanja ustavili. *Pripominjamo pa, da so nam opomini in sploh vsako izterjevanje izredno neljubi, ker nas ovirajo pri poslovanju. Zato prosimo naročnike, da redno plačujejo naročnino, za kar jim bomo resnično hvaležni.*

6. Kdor se naroči na Modro ptico, ne more tega naročila med letom več preklicati, marveč je dolžan, da poravna celoletno naročnino.

7. Kdor bi v prihodnjem letu ne želel biti več naročnik, nam mora javiti svoj odstop najkasneje do 1. oktobra vsakega leta. Takrat gredo namreč publikacije za novo poslovno leto v tisk in se na poznejše odpovedi ne bi mogli več ozirati. Dolžan je še naprej sprejemati knjige in poravnati naročnino.

8. Založba si pridržuje pravico, da v slučaju potrebe ali morebitnih nepremestljivih ovir zamenja eno izmed najavljenih knjig z drugo, ki pa mora biti literarno tudi dobra in pomembna.

9. Naši naročniki si lahko povečajo svojo knjižnico s pridobivanjem novih naročnikov. Razpisane so vedno bogate nagrade.

10. Cenjene naročnike prosimo, da nas o vsem, s čimer morda niso zadovoljni, obveste in da nam vedno javljajo svoje želje in nasvete. Zmerom smo pripravljene upoštevati, kar je v korist celoti, pa tudi ustreči vsakemu posamezniku, če nam je mogoče.

Nagrade

za nove naročnike:

Kdor pridobi enega naročnika, prejme lahko eno izmed sledečih knjig:

- * Knut Hamsun / **BLAGOSLOV ZEMLJE**, roman v mehko vez.
- * Knut Hamsun / **POTEPUHI**, roman, v mehko vez.
- * Walter Scott / **IVANHOE**, roman v mehko vez.
- * Fülöp Miller / **SVETI SATAN**, biografija, mehko vez.
- * Sinclair Lewis / **ARROWSMITH**, v mehko vez.
- * Blasco Ibañez / **KRVAVE ARENE**, roman, v mehko vez.
- * Prosper Mérimée / **ŠENTJERNEJSKA NOČ**, roman, v mehko vez.
- * Liam O'Flaherty / **NOČ PO IZDAJI**, roman, v mehko vez.
- * Jack London / **DOLINA MESECA**, roman, v mehko vez.
- * Emil Ludwig / **NAPOLEON**, roman, v mehko vez.
- * Sigrid Undset / **JENNY**, roman, v mehko vez.
- * Emil Vachek / **KRI NE KLIČE PO MAŠČEVANJU**, roman, broš.
- * John Galsworthy / **SAGA V FORSYTIH**, 1. knjiga v mehko vez.
- * John Galsworthy / **SAGA V FORSYTIH**, 2. knjiga v mehko vez.
- * John Galsworthy / **SAGA V FORSYTIH**, 3. knjiga v mehko vez.
- Alojzij Gradnik / **SVETLE SAMOTE**, izbor pesmi, v platno vez.
- Jiřy Wolker / **PRAVLJICE**, v platno vez.
- Vladimir Bartol / **LOPEZ**, drama, v platno vez.
- Knut Hamsun / **GLAD**, roman, v platno vez.
- P. Ripson / **MARSOVE SKRIVNOSTI**, roman, v platno vez.
- Clara Viebig / **BABJA VAS**, roman, v platno vez.
- Al Jennings / **PESNIK IN BANDIT**, roman, v platno vez.
- H. R. Bernorff / **VOHUNI**, biografije, v platno vez.
- L. N. Tolstoj / **IZPOVED**, v platno vez.
- R. Kipliņg / **KNJIGA O DŽUNGLI**, vezano.
- Ivan Cankar / **MOJE ŽIVLJENJE**, vezano.
- Ivan Cankar / **GREŠNIK LENART**, vezano.
- Anatol France / **KUHINJA PRI KRALJICI GOSJI NOŽICI**, v pl. vez.
- Chesterton / **ČETRTEK**, roman, vezano.
- W. Shakespeare / **OTHELLO**, tragedija, vezano.
- Shakespeare / **SEN KRESNE NOČI**, komedija, vezano.
- Shakespeare / **MACBETH**, tragedija, vezano.
- F. M. Dostojevskij / **IDIJOT**, roman v štirih delih v platno vez. —
(Za enega naročnika pošljemo dva dela.)

Kdor pridobi dva naročnika, si lahko izbere eno izmed gori z zvezdico (*) označenih knjig vez. v platno, ali pa dve izmed gori naštetih knjig.

Kdor pridobi tri naročnike, si lahko izbere eno izmed gori z zvezdico (*) označenih knjig vez. v polusnje, ali pa tri izmed gori naštetih knjig.

Kdor pridobi še več naročnikov, si lahko izbere odgovarjajoče število zgoraj označenih knjig.

Te dni prejmejo naši naročniki letošnje prvo redno knjigo
roman

JOHNA KNITTLA TEREZA ETIENNE

Kdor ga še ni prejel, ali pa ga ne prejme v najkrajšem času, je najbrže v zaostanku z naročnino. Prebere naj si „Dekalog“ v tej številki in poravnava naročnino. Knjigo bo potem takoj dobil.

Samo še kratek čas bo trajala subskribcija na

Wellsovo **Svetovno zgodovino**

ki izide še ta mesec pri naši založbi v treh debelih knjigah, na finem papirju in bogato ilustrirana. Ne zamudite prilike! Do sedaj stane vsaka knjiga za naročnike samo Din 125.—, a vse tri debele, v platno vezane knjige Din 375.—.

Oglejte si prospekt!

Pošljite lanski letnik „Modre ptice“ v vezavo.

Vezava stane samo Din 30.—, s poštnino Din 35.—.

Kdor pridobi enega naročnika,

mu vežemo en letnik Modre ptice brezplačno.

Reviji so priložene položnice. Nakažite prvi obrok za mesec december. Ne pozabite priložiti obroka za „Svetovno zgodovino“.

Pridobivajte novih naročnikov!

Čim več naročnikov, tem boljše knjige. Za vsakega novega naročnika lepo knjižno nagrado.

Nagrade si oglejte na prejšnji strani.

VLADIMIR BARTOL

AL ARAF

Iz nekaterih do sedaj izišlih kritik knjige Vladimira Bartola: Al Araf:

»...Al Araf je v vsakem pogledu nenavaden pojav v našem slovstvu. Sam naslov je posnet iz korana, iz sure, ki govori o meji med izvoljenimi in zavrženimi na Al Arafu... Z oblikovne strani je Al Araf zbirka, ki od daleč spominja na Mencingerjevo intelektualno analitično prozo Abaddon, v ostalem pa se nam včasih zazdi, da bi mogel pisati podobno prozo E. A. Poe, č bi bil dandanes med nami: prozo, ki so ji pojavi vsakdanjega življenja snov za razglabljanje tajnostnega ozadja in podtalnih korenin. Namesto Poeovega mističnega ozračja je razprostrta okoli Bartolovih pripovednih motivov mnogo ostrejša, določnejša in jasnejša svetloba sodobne psihologije. Ta intelektualnost, skoraj že znanstvenost dobršnega dela Bartolove proze pa se bistveno razločuje od nekdanje znanstvenosti naturalističnih pisateljev, ki so gradili povesti na naravoslovnih tezah. Bartol jih gradi na psihologiji, torej na vedi, ki je mnogo duhovnejša in bolj kakor zolajevsko površno pojmovana biologija osvetljuje brezna človeških osebnosti... Pri Bartolu ne najdeš idiličnih trat, kjer bi se malce odpočil; venomer te, kakor v Dantejevem Peklu, pode neke demonične sile skozi čudovite regione človeških duš... So strani, kjer se ti zdi, da jih je spisal Mefistofel samo zato, da postavi Faustu zastavico za bedake. Kakor sok izmed obročev v grozdni stiskalnici se cedi iz Bartolove proze mamljivi sok ironije, ki je zorela v solncu intelektualnih spoznanj in se z žveplom branila gnilobe čustvenih razočaranj. — Lirična Cankarjeva proza je tu dobila nasprotni tečaj... S simbolom svojega Al Araf je nakazal pot v smeri, ki so jo hodili Poe, Dostojevski, Nietzsche, veliki zanikovalci in obenem močni voditelji, ki niso hoteli stati ne med zavrženimi ne med izvoljenimi. Njihov svet je človek s svojimi večnimi protislovji in neutješljivim hrepenenjem.«

»Jutro«

»Knjiga Al Araf, v katero pisec ni sprejel niti polovice svojih proznih spisov, je poleg romana Miška Kranjca Os življenje najpomembnejša prozna knjiga, ki se je preteklo leto pojavila v slovenski književnosti. Ona je v nekem smislu credo mlade generacije nekaj malo pisateljev, ki bo čez nekaj let vsekakor zavzela vidnejše mesto v slovenski književnosti...«

»Srpski književni glasnik«

»...Bartol zahteva od čitatelja napete pozornosti za metodo, s katero prodira v skrivnostne globine človeške duše ali s katero slika izbruhe njenih strasti. Vidi se, da je avtor dobro seznanjen s Freudom in drugimi psihoanalitiki, da pa hoče hoditi lastna pota.«

»Prager Presse«

»Bartolova knjiga je nedvomno pomembno delo v naši književnosti. Snovno in oblikovno je prava izjema v leposlovju, ki se v zadnjem času tako značilno uniformira s prisiljenimi skrajnimi nameni... Če lahko umetnik piše edino le tisto, kar je zmožen pisati, potem je Bartol storil samo svojo dolžnost... Kakor nekaj Zola, tako je posegel Bartol naravnost v sodobnost... Njegovi junaki so več ali manj tipi, ki ne morejo zatajiti svojega časovnega miljeja. Niso nekakšni dušeslovni teoremi, živi ljudje so, ki bodo vzbudili v bralcu spoznanje: To sem jaz in takšen sem...«

Bartolu se ni treba bati, da dela za poznejše rodove, ki ga bodo umeli, čeprav bi se utegnulo zgoditi, da ga bo sedanji rod ustvarjajočih umetnikov še nadalje imel za neljubega spremljevalca. Našel je svoje občestvo v prostoru in času...«

»Življenje in svet«

»...moram priznati, da me je knjiga pri branju samem prevzela s svojo vročino napetostjo. Je v Bartolu nekaj, kar ga dela za več kot samo za literarnega diletanta. To je strast razpaljenega razuma, s katero vrta v ljudi in pojave in s katero skuša pregovoriti tudi bralca. To je napon volje, ki ga čutiš na vsaki strani, po sili izoblikovati tiste podobe in zadet tiste glasove, ki jih nosi neočrtane in neizgovorjene na svojem dnu. Pri nobenem današnjem mladem pisatelju ne poznam te napetosti v takšni meri. Z njo Bartol nehoti pridobi bralca in ga prisili, da se poglubi vanj...«

»Ljubljanski Zvon«

Knjiga stane za naše naročnike v platno vezana Din 60,—, v polusnje vezana Din 75,—, V knjigotrštvu 25% več. Naši naročniki jo prejmejo tudi na daljše obroke.

Založba Modra ptica v Ljubljani

**Salda-konte, štrace, journalne,
šolske zvezke, mape, odjemal-
ne knjižice, risalne bloke itd.**

nudi po izredno ugodnih cenah

***Knjigoveznica
Jugoslovanske
tiskarne***

***v Ljubljani
Kopitarjeva 6
2. nadstropje***

**KUVERTA "D'7
03
LJUBLJANA**

TYRŠEVA CESTA 67

TVORNICA KUVERT IN
KONFEKCIJA PAPIRJA

KLISARJE

vseh vrst po foto-
grafijah ali rizbah
izvršuje za vsakovr-
sten tisk najsolidneje

**KLISARNA · ST · DEU
LJUBLJANA · DALMATINOVA 13**

Bratje Piatnik v Radečah pri Zidanem mostu

je najstarejša tovarna za papir v Jugoslaviji, ki izdeluje priznано najboljši in najfinejši papir za dokumente, vrednostne papirje, za trgovske in zemljiške knjige itd.

Zlasti izdeluje lin brezlesni papir vseh vrst in teže za tisk knjig, listov, brošur in vseh vrst tiskovin, pismeni in pisarniški papir, strojepisni papir, karton bel in barvast, dokumentni koncept itd. — Specialna tovarna za izdelavo risalnega papirja, papirja za kamenotisk, offsettisk in bakrotisk

Izdeluje tudi vse vrste srednjefinega papirja

Naročila sprejema in izvršuje ter daje vsa pojasnila tvrdka

MERCINA IN DRUG

glavno zastopstvo in samoprodaja na veliko

Ljubljana, Kolodvorska ulica 8 — Telefon 22-32

Cene skrajno solidne, nižje od vseh inozemskih!